

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut sociologických studií

Bakalářská práce

2012

Martina Koutná

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut sociologických studií

Martina Koutná

**Sexuální výchova na základních školách
v České republice**

Bakalářská práce

Praha 2012

Autor práce: **Martina Koutná**

Vedoucí práce: **Doc. Jaroslav Kalous Ph.D.**

Rok obhajoby: 2012

Bibliografický záznam

KOUTNÁ, Martina. *Sexuální výchova na základních školách v České republice*. Praha, 2012. 66 s. Bakalářská práce (Bc.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut sociologických studií. Katedra veřejné a sociální politiky. Vedoucí bakalářské práce Doc. Jaroslav Kalous, Ph.D.

Abstrakt

Předkládaná práce se zabývá problematikou sexuální výchovy ve škole. Cíle práce spočívají v analýze současného stavu sexuální výchovy na základních školách. Práce čerpá základní poznatky z teorie sexuální výchovy, zabývá se jejími cíli a obsahem, principy, metodami a koncepcemi. Nedílnou součástí tvoří historický exkurz do dějin vnímání sexuality, práce v přehledové formě shrnuje také hlavní etapy vývoje postupného začlenění sexuální osvěty do školních osnov. Součástí je i reflexe zahraničních zkušeností z realizace školní sexuální výchovy. Velký důraz je kladen na společenské důsledky komplexně pojímané sexuální výchovy a její roli v prevenci velkého množství patosociálních a jiných negativních jevů v naší společnosti. Pozornost je věnována také aktuálním veřejněpolitickým tématům sexuální výchovy a hodnotám vstupujícím do procesu tvorby vzdělávací politiky v oblasti sexuální výchovy. Práce využívá metodu kvalitativní analýzy dokumentů veřejněpolitických i odborných statí, kombinovanou s analýzou sekundárních dat. Uvedené poznatky jsou východiskem pro diskusi klíčových faktorů, kterou jsou dnes považovány za činitele určující podobu a formu sexuální výchovy na základních školách. Výsledky této přehledové práce mohou vytvořit dobrý podklad pro formulaci dalších výzkumných otázek zabývajících se např. postoji pedagogů k problematice sexuální výchovy a jejich odborné připravenosti.

Abstract

The thesis deals with the issue of sex education at schools. The objective is to analyse the current state of sex education at primary schools. Basic information is being drawn from the theory of sex education and it is being dealt with its aims, content, principles, methods, and concepts. The history of ways in which sexuality has been perceived is an integral part of the text. A brief overview of stages which the process of integrating

sex education into education programmes has gone through is included as well. A reflexion on the ways sex education is handled abroad can be also found within the thesis. Emphasis is being laid on the social impact of complex sex education and its role in preventing a number of pathological social facts and other negative aspects in the society as a whole. Attention is being paid to topics of public policy revolving around sex education and to the values involved in the process of creating education policies. The work makes use of qualitative analytical methods of both public policy documents and expert studies. This means is combined with secondary data analysis. Findings stated are the basis for a discussion of key factors which are nowadays considered to be setting the way in which sex education is being thought at primary schools. The outcome of this work may create a good foundation for other research, e.g. in the area of pedagogues' attitude towards sex education and their expertise.

Klíčová slova

výchova, sexuální výchova, výchova ke zdraví, základní škola, etika, metody a formy sexuální výchovy, hodnoty

Keywords

education, Sex Education, Health Education, Primary School, ethics, methods and forms of Sex Education, values

Rozsah práce: 100 293 znaků včetně mezer

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.

Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.

Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 17. května 2012

Martina Koutná

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala konzultantovi Doc. Jaroslavu Kalousovi, Ph.D. za jeho rady a také svým nejbližším a přátelům za vytrvalou psychickou podporu.

Sexuální výchova na základních školách v České republice

(předpokládaný název)

Studentka: Martina Koutná

Vedoucí práce: Doc. Jaroslav Kalous, Ph.D.

V Praze dne 7. června 2011

1. Vymezení předmětu zkoumání a strukturace výzkumného tématu

V posledních letech se ve společnosti událo mnoho změn, které přináší úspěšnější životní styl sledující zisk, vznik nových způsobů komunikace a výměny informací, změny hodnotového systému. To vše může být nebezpečnou příčinou negativního ovlivňování zdraví dětí a mládeže. Na lidském zdraví se podílí jednak genetická výbava a pak také další faktory, které určují kvalitu života. Mezi tyto faktory patří životní styl, životní prostředí a zdravotní péče. A právě životní styl jedince se dá s větší mírou autonomie a flexibility více ovlivňovat vnějšími zásahy společnosti a jejími hodnotami.

Všude kolem nás je sex v nejrůznějších podobách, ať už ve filmech, reklamách, časopisech, na výstavách. Dochází tak k opačnému extrému, kdy po letech tabuizace sexu nastává informační revoluce. A právě tlak této revoluce na mladé lidi, kteří dnes dospívají dříve než v minulosti, je nezanedbatelný až velmi silný. V souvislosti s aktuálními výsledky různých analýz a výzkumů v této oblasti (např. nárůst počtu HIV pozitivních osob, nechtěné otěhotnění, zvyšující se počet případů domácího násilí, nebezpečí hrozící v souvislosti s užíváním internetu, zvyšující se výskyt pohlavně přenosných chorob, zvýšený výskyt rakoviny prsu a děložního čípku, sexuální zneužívání dětí zejména s ohledem na komercializaci sexu apod.) je ve společnosti akcentována naléhavost systematického řešení problematiky sexuální výchovy. Tu je proto potřeba pojímat v širších souvislostech a komplexně.

Odborná i laická veřejnost se pře o to, jak mluvit s dětmi a dospívajícími o sexu, v kterém věku dítěte je vhodné začít, jakým způsobem dítěti informace podávat, ale také

je zde diskuze o tom, jaká je role rodiny a školy v socializaci dítěte a v oblasti sexuální výchovy a kdo je vlastně zodpovědný za zasvěcení do sexuálního života. V souvislosti s ucelenou sexuální výchovou, která dítěti vštěpuje nejen předávané informace, ale také morální principy a tím formuje jejich jednání a postoje, se vynořuje také otázka etiky, která prostupuje celou výchovu ke zdraví a žádá si proto takt a um pedagogů, kteří se žáky na daná témata diskutují.

V jednotlivých zemích je současný obsah sexuální výchovy, ale i její forma a metody, ovlivněn historickou a náboženskou tradicí, hodnotovým systémem dané země. Je otázkou, nakolik je třeba tyto tradice a hodnoty odrážet a nakolik je důležité reflektovat nový způsob života a společenské změny posledních let.

2. Cíle práce

Obecným cílem je identifikovat, jakým způsobem se v České republice přistupuje k výuce sexuální výchovy na základních školách.

Výzkumné cíle:

- Zjistit pomocí studia odborné literatury metody a formy výuky sexuální výchovy na ZŠ a reflektovat její historický vývoj.
- Popsat současnou koncepci sexuální výchovy v ZŠ v České republice a porovnat ji na nadnárodní úrovni.
- Analyzovat konflikt hodnot objevující se na poli vzdělávání v oblasti sexuální výchovy.

3. Výzkumné otázky

- Jaké existují metody a formy výuky sexuální výchovy na ZŠ?
- Jaká je současná zahraniční praxe sexuální výchovy?
- Jak je legislativně ukotvena současná koncepce sexuální výchovy na ZŠ v ČR a jaké formy sexuální výchovy jsou užívány ve skutečné praxi?
- Proč je téma sexuální výchovy na ZŠ tak kontroverzní? Jaké hodnoty vstupují do tohoto konfliktu?

4. Metodologie, metody a data

Ve své práci budu používat pozitivistickou metodologii zkoumání, jelikož mým cílem je podat objektivní poznání problému sexuální výchovy na základních školách. Mým cílem není hodnotit problém a hledat řešení vedoucí k naplnění stanovených cílů, ale snažit se popsat současnou sexuální výchovu na základních školách. Ve vztahu k tomuto cíli budu využívat kvalitativní výzkumné strategie, jejichž hlavní výhodou je získání podrobného popisu a vhledu do problematiky sexuální výchovy. Jsem si samozřejmě také vědoma i jistých nevýhod, které tyto metody skýtají (jako např. malá zobecnitelnost získaných poznatků a jejich převoditelnost do jiného prostředí), avšak vzhledem k cíli práce lze tyto nevýhody akceptovat.

Ve své práci budu pracovat hlavně se sekundárními daty (tj. odborné články a zprávy, úřední dokumenty, zákony, statistiky, provedené výzkumy aj.), jejichž sběr budu provádět převážně pomocí metod vyhledávání dokumentů (pomocí knihovních katalogů a internetových vyhledávačů) a vyhledávání datových záznamů.

S ohledem na to, že se ve své práci zabývám multidimenzionálním společenským problémem, tj. takovým, který není možné zcela pojmout bez kombinace poznatků několika vědních disciplín a na ně navazující praxe (sociologie, psychologie, pedagogika, sexuologie, právo), využiji ve své práci několik metodických přístupů, jako rešerše a souhrn poznatků z publikací v odborných časopisech, statích a monografiích, prostřednictvím databází Proquest, EBSCO, vývoj koncepčního rámce, obsahová analýza dokumentů veřejně politické praxe, konkrétně dokumenty schválené Ministerstvem školství České republiky a dále články či odborné publikace, které se aktuálně věnují sexuální výchově na ZŠ v České republice. Analýza se bude zabývat zjištěním a popsáním aktuální koncepce sexuální výchovy v rámci České republiky, zvláštní pozornost bude věnována hodnotám, které se na poli vzdělávání v oblasti sexuality vyskytují a jsou často konfliktní.

5. Teoretická a hodnotová východiska

Základní teoretický rámec mé práce je vymezen pojetím sexuální výchovy jako začleněné do rámce **celkové výchovy k mezilidským vztahům a zdraví**. Tudíž nelze obejít její souvislost s kulturou, etikou a hodnotami společnosti, v našem případě společnosti západoevropské. Jedním z klíčových pojmů, kterými se budu zabývat, je

socializace jako univerzální kulturní prostředek k zajištění kontroly chování a myšlení členů společnosti (Keller, 2004). Proces socializace budu popisovat také z hlediska **genderu**, kdy dochází k postupnému osvojování charakteristik, které jsou v dané společnosti obvykle spojovány s obrazem muže a s obrazem ženy (Jarkovská, Smetáčková; 2006). Dochází tak k přijímání **genderových rolí** a postupnému vytváření **genderových stereotypů**, což jsou zjednodušující popisy toho, jak má vypadat maskulinní muž či femininní žena. Tyto stereotypy se stávají univerzálně platnými, neboť se předpokládá, že charakteristiky tvořící genderový stereotyp sdílejí všichni příslušníci daného pohlaví. Užívání těchto stereotypů se neodehrává jen na úrovni vzájemné komunikace, ale i na strukturální úrovni dané společnosti. Každá společnost svým členům předepisuje určité normy a vzorce chování, které jsou pak zakotveny ve společenských institucích, kterými jsou například vzdělávací systém (Renzetti, Curran; 2003). A právě tyto **instituce** mají klíčovou roli v procesu socializace mladých dětí. Dalším klíčovým pojmem souvisejícím s procesem socializace je **sexualita** a formování sexuálně diferencovaného chování, které propojuje biologické rozdíly se sociokulturními obsahy mužského a ženského (Alan, 1989). Na sexualitu se během historického vývoje pohlíželo z různých perspektiv, vyvíjely a vyvíjí se různé **diskurzy o sexualitě**, které mají právě klíčový vliv na zařazení a podobu tohoto tématu v rámci **vzdělávacího systému**.

Do školství se promítají tři hlavní okruhy zájmů: zájmy individuální, společenské a zájmy účastníků procesu (pedagogové). Významnou otázkou vzdělávací politiky pak zůstává určení, co je ve školství veřejným společenským zájmem a kdo je nejvíce oprávněn ho definovat (Kalous, Veselý 2006). A zde se skrývá i kontroverznost sexuální výchovy. Jelikož je velmi zatížena hodnotami různých aktérů vzdělávací politiky, dochází ke konfliktu těchto hodnot. Ve své práci se budu snažit jednotlivé hodnoty odrážející se v různých pojetích sexuální výchovy identifikovat.

6. Zdroje

Vymezení klíčových pojmů:

- FAFEJTA, M. *Úvod do sociologie pohlaví a sexuality*. Nakladatelství Jan Piszkiwicz, 2004.
- FOUCAULT, Michel. *Dějiny sexuality*. Praha: Herrmann, 2003.
- KELLER, Jan. *Úvod do sociologie*. Praha: SLON, 2004.

Teoretická východiska:

- BRZEK, Antonín, MELLAN, Jiří, PERNICOVÁ, Hana. *Soustavná sexuální výchova na základních a středních školách*. Praha: YMCA Živá rodina, 1994.
- JANIŠ, Kamil. Sexuální výchova včera, dnes a zítra. In *3. moravský regionální kongres k sexuální výchově v České republice. Sborník referátů*. Pardubice: Společnost pro plánování rodiny a sexuální výchovu, 2008. Dostupné z: <http://www.planovanirodiny.cz/storage/brod08/02sv_vcera_dnes_zitra.pdf>.
- JANIŠ, Kamil., TÄUBNER, Vladimír. *Didaktika sexuální výchovy*. Hradec Králové: Gaudeamus, 1999.
- JARKOVSKÁ, L., SMETÁČKOVÁ, I. 2006. „Škola jako generovaný prostor“ Pp. 14-19 In Smetáčková, I. 2006. *Gender ve škole: Příručka pro budoucí i současné učitelky a učitele*. [online]. Praha: Otevřená společnost, o. p. s. Dostupné z <<http://www.osops.cz/download/files/gender1/gvs2-komplet.pdf>>.
- KUČERA, Zdeněk. *První evropské dny sexuální výchovy adolescentů*. Podpora zdraví. Bulletin Národního centra podpory zdraví, 4, 1995, 1.
- MACHOVÁ, J., HAMANOVÁ, J. 2002. *Reprodukční zdraví v dospívání*. Praha: Nakladatelství H&H, 2002.
- PONDĚLÍČKOVÁ-MAŠLOVÁ, Jaroslava. *O sexuální výchově bez rozpaků*. Praha: Avicenum, 1973.
- RAŠKOVÁ, Miluše. *Přípravenost učitele k sexuální výchově v kontextu pedagogické teorie a praxe v české primární škole*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2008.
- RENZETTI, C. M.; CURRAN, D. J. *Ženy, muži a společnost*. Praha: Karolinum, 2003.
- UZEL, Radim. *Sexuální výchova*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006.
- ZVÍTORSKÝ, Michal. Operační definice zdraví v oblasti lidské sexuality. In *Sborník z kongresu Pardubice 2007. Sborník referátů*. SPRSV, 2007. Dostupný z: <<http://www.planovanirodiny.cz/view.php?cisloclanku=2008053001>>.

Práce na blízká témata:

- KAŠPAROVSKÁ, Hana. *Sociální konstrukce sexuality: Analýza koncepcí sexuální výchovy*. Brno, 2009. 40 s. Bakalářská práce.

Popis metod:

- STRAUSS, A., CORBINOVÁ, J.: *Základy kvalitativního výzkumu*. Brno: Nakladatelství Albert Boskovic, 1999.
- VESELÝ, Arnošt. *Veřejná politika a policy analysis*. Praha: Fakulta sociálních věd UK, 2006.

Aplikace metod:

- HOWLETT, M., RAMESH, M. *Studying public policy: Policy Cycles and Policy Subsystems*. Oxford University Press, 1995.
- KALOUS, J., VESELÝ, A. *Teorie a nástroje vzdělávací politiky*. Praha: Karolinum, 2006.
- POTŮČEK, M. a kol. *Veřejná politika*. Praha: SLON, 2005.

- VESELÝ, A. *Metody a metodologie vymezení problému: Strukturace, definice, modelování a formulace problému v policy analysis*. Praha: UK FSV CESES, 2005.

Zdroje dat:

- *Nové případy AIDS*. In Česká společnost AIDS pomoc. [online]. Praha, 2011. Dostupné z: <http://www.aids-pomoc.cz/info_statistiky.htm>.
- *Výchova ke zdraví, Sexuální výchova [online]*. Praha: ÚIV, 2009. Dostupné z: <<http://www.uiv.cz/clanek/17/1765>>.
- WEISS, Petr, ZVĚŘINA, Jaroslav. *Sexuální chování v ČR – situace a trendy*. Praha: Portál, 2001.

Veřejněpolitické dokumenty:

- MŠMT. *Doporučení MŠMT k realizaci sexuální výchovy v základních školách*. [online]. Praha: MŠMT, 2010. Dostupné z: <<http://www.msmt.cz/file/10974>>.
- *Charta sexuálních a reprodukčních práv [online]*. London: IPPF, 1996. Dostupné z: <http://www.planovanirodiny.cz/storage/Charta_sex_a_repr_prav_1997.pdf>.
- *Koncepce státní politiky pro oblast dětí a mládeže na období 2007-2013 [online]*. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2007. Dostupné z: <<http://www.msmt.cz/mladez/koncepce-statni-politiky-pro-oblast-deti-a-mladeze-na-obdobi-2007-2013>>.
- *Metodický pokyn k primární prevenci sociálně patologických jevů u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních (č. j. 20 006/2007-51)*. 2007. [online]. Praha: MŠMT, 2007. Dostupné z: <<http://www.msmt.cz/socialni-programy/metodicky-pokyn-k-primarni-prevenci-socialne-patologicky-jevu-u-deti-a-mladeze-ve-skolach-a-skolskych-zarizenich-nabyva-ucinnosti-dnem-zverejneni-ve-vestniku-msmt-cr-sesit-11-2007>>.
- *Národní program řešení problematiky HIV/AIDS v České republice v období let 2008 – 2012*. 2008. [online]. Praha: Ministerstvo zdravotnictví. Dostupné z: <<http://www.mzcr.cz/Verejne/Pages/133-narodni-program-reseni-problematiky-hivaids.html>>.
- *Národní strategie prevence násilí na dětech v ČR na období 2008-2018*. 2008. [online]. Dostupné z: <<http://www.stopnasilinadetech.cz/pdf/narodnistrategie.pdf>>.
- *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání [online]*. Praha: Výzkumný ústav pedagogický, 2007. Dostupné z: <<http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVPZV-pomucka-ucitelum.pdf>>.

- *Sexuální výchova – vybraná témata*. Praha: MŠMT ve spolupráci s VÚP, 2009.
- *Strategie prevence rizikových projevů chování u dětí a mládeže v působnosti resortu MŠMT na období 2009-2012[online]*. Praha: MŠMT, 2009. Dostupné z: < <http://www.msmt.cz/socialni-programy/strategie-prevence-socialne-patologickych-jevu-u-deti-a>>.

Situace v jiných zemích, zahraniční zkušenosti:

- JANIŠ, Kamil. Zkušenosti z realizace sexuální výchovy v zahraničí. In *14. celostátní kongres k sexuální výchově v České republice. Sborník referátů*. Pardubice: Společnost pro plánování rodiny a sexuální výchovu, 2006.
- RIEGELOVÁ, S. Ať žije láska aneb Jak praktikovat bezpečný sex a jiné poznatky ze stáže v nizozemském Utrechtu. In *3. celostátní kongres k sexuální výchově v České republice. Sborník referátů*. Pardubice: Společnost pro plánování rodiny a sexuální výchovu, 1995.
- UZEL, Radim. Sexuální výchova u nás a v Evropě. In *4. Celostátní kongres k sexuální výchově v České republice. Sborník referátů*. Pardubice: SPRSV, 1996.
- WYNNYCZUK, V. K problematice sexuální výchovy v zahraničí. In BRTNÍKOVÁ, M. a kol. *Sex? AIDS!* Praha: Horizont, 1989.

Obsah

ÚVOD.....	3
1. CÍLE PRÁCE.....	5
2. TEORETICKÁ VÝCHODISKA.....	6
2.1 <i>Vymezení základního pojmového aparátu.....</i>	6
2.1.1 Sexualita.....	6
2.1.2 Sexuální role a genderová socializace.....	7
2.1.3 Sexuální chování.....	8
2.2 <i>Vývoj diskursů sexuality.....</i>	8
2.3 <i>Sexuální výchova jako součást komplexního výchovného působení.....</i>	10
2.3.1 Definice sexuální výchovy.....	11
2.3.2 Obsah a cíle sexuální výchovy.....	12
2.3.3 Koncepce sexuální výchovy.....	16
2.3.4 Principy sexuální výchovy.....	17
2.3.5 Metody sexuální výchovy.....	20
3. METODY A ZDROJE DAT.....	22
4. SEXUÁLNÍ VÝCHOVA V HISTORICKÉM, ZAHRANIČNÍM A SPOLEČENSKÉM KONTEXTU.....	24
4.1 <i>Vývoj implementace sexuální výchovy do školního vzdělávání v ČR.....</i>	24
4.1.1 Druhá polovina 19. století – první světová válka.....	24
4.1.2 20. a 30. léta 20. století.....	25
4.1.3 Období po 2. světové válce.....	25
4.2 <i>Zkušenosti z realizace sexuální výchovy v zahraničí.....</i>	26
4.3 <i>Postoj společnosti k sexuální výchově.....</i>	28
4.4 <i>Současné motivy pro zavedení povinné sexuální výchovy do škol.....</i>	29
4.4.1 Syndrom rizikového chování v dospívání.....	30
4.4.2 Význam sexuální výchovy v prevenci HIV/AIDS.....	31
4.4.3 Význam sexuální výchovy v prevenci sexuálního zneužívání dětí...32	
4.4.4 Význam sexuální výchovy v prevenci růstu rozvodovosti.....	34
4.4.5 Význam sexuální výchovy v oblasti reprodukce.....	35
4.5 <i>Hodnotové přístupy k sexuální výchově.....</i>	36
4.5.1 Vliv hodnot na přístup k tvorbě vzdělávací politiky v oblasti sexuální výchovy.....	38

5. ANALÝZA SOUČASNÉ ČESKÉ VZDĚLÁVACÍ POLITIKY V OBLASTI SEXUÁLNÍ VÝCHOVY NA ZÁKLADNÍCH ŠKOLÁCH.....	41
5.1 <i>Systém základního vzdělávání v ČR.....</i>	41
5.2 <i>Implementace sexuální výchovy do Rámcového vzdělávacího programu základního vzdělávání.....</i>	43
5.2.1 Doporučení MŠMT k realizaci sexuální výchovy.....	46
5.2.2 Učitel jako významný aktér ovlivňující konkrétní podobu sexuální výchovy ve škole.....	47
5.2.3 Učebnice sexuální výchovy.....	48
ZÁVĚR.....	50
SUMMARY.....	52
POUŽITÁ LITERATURA.....	54
SEZNAM PŘÍLOH.....	59
PŘÍLOHY.....	60

Úvod

Současné sociální, ekonomické, technické a politické změny se významně odrážejí v životním stylu lidí. Ten je relativně otevřený změnám v pokročilých společnostech, kde se lidé rychleji adaptují na nové podmínky a zájmy. Tyto změny hodnotového systému, vznik nových způsobů komunikace a výměny informací mohou mít také negativní dopad na zdraví (i duševní) dětí a mládeže. Faktory podílející se na lidském zdraví jsou nejen genetická výbava, ale také životní prostředí, zdravotní péče a v neposlední řadě také životní styl. A právě ten je možné s největší mírou autonomie a flexibility více ovlivňovat vnějšími zásahy společnosti a jejími hodnotami. V dnešní konzumní společnosti jsou nejen dospělí, ale i děti vystavováni silným mediálním tlakům, které je stále více a více nutí uspokojovat potřeby ještě dříve, než může taková reálná potřeba jedince vůbec vzniknout. Vidina jejího uspokojení se tak stává lákavější, než potřeba sama. Vlivem toho dochází k předčasnému zahájení pohlavního života dospívajících.

Sexualita a sexuální chování tvoří neoddelitelnou část života jedince jakéhokoli druhu. Je součástí všedního života každého z nás. Vlivem komercializace sexu nás obklopuje na každém kroku, aniž bychom si to v některých chvílích vůbec uvědomovali. A právě sexualita je jednou z oblastí lidského života, jež je nejvíce opředena různými mýty a předsudky. S ohledem na to by měla sexuální výchova být přirozenou celoživotní záležitostí v životě jedince a součástí přípravy jedince na reálný život. Zodpovědnost za tuto přípravu nese jak rodina, tak škola. Avšak objevují se mnohé diskuze a spory o tom, jaká by měla být role rodiny a školy v socializaci dítěte a v oblasti sexuální výchovy.

Podle Mezinárodní federace plánovaného rodičovství (IPPF) je hlavním cílem školní výchovy jako takové příprava mladého člověka na život v dospělosti. A jelikož sexualita, rodinný život a manželství jsou nedílnou a poměrně velkou součástí života každého jedince ve společnosti, logicky z toho vyplývá, že i pro tuto oblast života je škola povinna mladé lidi připravovat. Školní sexuální výchova by měla dětem poskytovat veškeré informace potřebné k vytvoření si vlastních a správných úsudků, postojů a názorů (IPPF 1988 In Janiš 2008; 6).

V jednotlivých zemích je současný obsah sexuální výchovy, ale i její forma a metody, ovlivněn historickou a náboženskou tradicí, hodnotovým systémem dané země. Je otázkou, nakolik je třeba tyto tradice a hodnoty odrážet a nakolik je důležité reflektovat nový způsob života a společenské změny posledních let. Navíc v naší společnosti do značné míry působí náboženské a morálně tradicionalistické vlivy, které podle Janiše (2008; 34) mohou přispívat k sexuální diskriminaci lidského jedince, bránit jeho individuálnímu rozvoji potlačováním základních sexuálních a reprodukčních práv.

Přesvědčivým argumentem o nutnosti poskytování sexuální osvěty dětem a dospívajícím je nárůst počtu osob infikovaných virem HIV. V tomto kontextu je sexuální výchova brána jako nejúčinnější forma prevence před pohlavně přenosnými chorobami a pak také před nechtěným otěhotněním a pohlavním zneužíváním (Janiš 2008; 1).

Tato práce se bude zabývat sexuální výchovou na základních školách v České republice. Bude zkoumat historický vývoj sexuality a to, jakým způsobem se promítá do různých pojetí sexuální výchovy, jejích metod a forem výuky. Bude provedena analýza současné národní koncepce sexuální výchovy a zvláštní pozornost bude věnována hodnotám, jež se objevují v současných diskuzích o sexuální výchově na základních školách. Výsledkem práce by měl být souhrn poznatků odborného diskurzu na tomto poli a také příspěvek do současné diskuze o zavedení povinné školní sexuální výchovy.

1 Cíle práce

Obecným cílem práce je identifikovat, jakým způsobem se v České republice přistupuje k výuce sexuální výchovy na základních školách.

Výzkumné cíle:

- Zjistit pomocí studia odborné literatury metody a formy výuky sexuální výchovy na ZŠ a reflektovat její historický vývoj.
- Popsat současnou koncepci sexuální výchovy v ZŠ v České republice a porovnat ji na nadnárodní úrovni.
- Analyzovat konflikt hodnot objevující se na poli vzdělávání v oblasti sexuální výchovy.

Výzkumné otázky:

- Jaké existují metody a formy výuky sexuální výchovy na ZŠ?
- Jak se historicky vyvíjela sexuální výchova ve škole a pohled na ni?
- Jaká je současná zahraniční praxe sexuální výchovy?
- Jak je legislativně ukotvena současná koncepce sexuální výchovy na ZŠ v ČR a jaké formy sexuální výchovy jsou užívány ve skutečné praxi?
- Proč je téma sexuální výchovy na ZŠ tak kontroverzní? Jaké hodnoty vstupují do tohoto konfliktu?

2 Teoretická východiska

Následující kapitola má za úkol přinést situační vhled do problematiky sexuální výchovy. Nejdříve budou definovány základní pojmy, poté bude následovat obecné vymezení institucionalizované sexuální výchovy, jejího obsahu a cílů. Závěrem tato kapitola podá přehled o koncepcích, principech a metodách školní sexuální výchovy. Jelikož je pro školní sexuální výchovu příznačný silný kontext psychologický a sexuologický a zajisté i pedagogický, významnými zdroji poznatků proto byly práce zabývající se teorií sexuální výchovy autorů Kamila Janiše, Miluše Raškové, Lenky Šulové, Antonína Brzka a Jiřího Mellana či Radima Uzla.

2.1 Vymezení základního pojmového aparátu

Při diskuzích na téma sexuální výchovy dochází k četným sporům. Jedním z hlavních důvodů těchto nedorozumění je především nejednotnost v užívání a hlavně chápání klíčových pojmů. Příčiny tohoto stavu lze spatřovat jednak v mnoholeté tabuizaci, ale také v doslovném překládání cizích termínů, které nemají v českém jazyce odpovídající výraz (Janiš 2008; 1). Je proto nutné nejprve tyto pojmy objasnit.

2.1.1 Sexualita

Pojmy sex (pohlavnost) a sexuální (pohlaví) jsou vykládány jako založené na pohlaví a vztahující se k plození, což v sobě ukrývá pouze biologickou dimenzi (Janiš 2008; 1). Pojem sexualita je mnohem širší než pouhý sex, ten je pouze jejím tělesným projevem. *„Vztahuje se na sebepojetí jedince jako ženy nebo muže, na vztahy k ostatním mužům a ženám společnosti i specificky intimní vztah k jedné blízké osobě partnera. Znamená schopnost navázat a udržet intimní vztah na bázi vzájemného dávání“* (Strasburger, V. C., Brown, R. T. 1991, citováno dle Machová, Hamanová 2002; 139). Světová zdravotnická organizace chápe lidskou sexualitu jako *„přirozenou součást lidského rozvoje skrze všechny životní fáze a zahrnuje fyzickou, psychologickou a sociální složku“*¹ (WHO 2010; 19 překlad autorky).

---

¹ „Human sexuality is a natural part of human development through every phase of life and includes physical, psychological and social components.“

Zároveň zdůrazňuje, že je sexualita ovlivněna vzájemným působením mnoha faktorů – biologických, psychologických, sociálních, ekonomických, ale také politických, etických, právních, historických a v neposlední řadě náboženských (WHO 2010; 19). Vliv tolika faktorů na lidskou sexualitu podporuje tvrzení o nutnosti přistupovat k ní interdisciplinárně.

Sexualita je podstatou **pohlavní identity** neboli „*pocitu příslušnosti k určitému pohlaví*“, která je tvořena mimo biologického pohlaví také sexuální rolí (gender identita) a nakonec sexuálním chováním (Weiss 2011; 72). Pohlavní identita je tudíž vyjádřením vlastního vnímání sebe sama jako muže či ženy, pocitu sounáležitosti či naopak rozporu s pohlavními znaky i s připsanou sociální rolí.

Fafejta (2004) pomocí teorie konstruktivismu Bergera s Luckmannem vysvětluje oprávněnost sociologického pohledu na sexualitu. Dokazuje, že to co je považováno za danou a čistě přirozenou věc jako sexuální pud, není pouze přirozené. Koncepty „normálního“ a „nenormálního“ nejsou určovány jen přirozeností, ale z velké části jsou utvářeny společností. Takže i když je sexualita založena na biologickém pudu, to jak se ji člověk naučí ovládat a zacházet s ní, je dáno sociálními podmínkami, které jsou v každé společnosti jiné. Sexualita tak jako jedna z prvních institucionalizovaných součástí života společnosti musela podléhat sociální kontrole, aby se sexuálně motivované chování jedince dalo předvídat a také regulovat. Sociální regulaci sexuality vznikla právě instituce manželství, které bylo po dlouhá léta jediným „přirozeným“ prostorem pro sexuální soužití dvou jedinců (Fafejta 2004; 7–21).

2.1.2 Sexuální role a genderová socializace

Na základě pohlavní příslušnosti (identity) se vlivem společnosti utvářejí očekávané způsoby chování neboli **genderové role**. Děje se tak v průběhu celého života a tento proces se nazývá **genderová socializace**, která může mít podobu vědomého úsilí, avšak převážně probíhá neuvědoměle, kdy děti pozorují jednání dospělých. K tomuto rodičovskému vlivu se postupně připojují i vliv vrstevníků, kdy se děti socializují prostřednictvím vzájemných interakcí, a vliv školy, popřípadě médií (Renzetti, Curran 2003; 93, Weiss 2011; 73).

Termín **gender** vznikl důsledkem snah odlišit přirozený vliv pohlaví od sociálních odlišností mezi mužem a ženou. Původ tohoto termínu nalezneme ve feministických teoriích, ve kterých gender označoval kulturní stereotypy jednotlivých pohlaví, které jsou ale považovány za přirozené. Z pohledu sociologie je pro nás podstatné, že gender není závazný, jako sociální konstrukt ho lze působením společenských norem měnit. Jelikož je nám prostřednictvím socializace vštěpován již od narození, bereme ho jako součást naší identity (Fafejta 2004; 29–30). V tomto smyslu je možné sexuální výchovu, kterou se budu v této práci zabývat, označit jako genderovou socializaci, na kterou lze nahlížet jako na instituci.

2.1.3 Sexuální chování

Sexuální chování je dle J. Zvěřiny (1991, citováno dle Janiš 2008; 5) výsledkem „*dlouhého evolučního procesu motivačních struktur, které vedly k reprodukčnímu chování, ke specificky vnímaným pocitům individuální lidské slasti, subjektivním prožitkům a v neposlední řadě i k seberealizaci.*“ Teď už víme, že sexuální chování je zčásti sociálně zkonstruované a zčásti vrozené, i když o vzájemném poměru se stále vedou debaty. Neoddiskutovatelným faktem však zůstává, že chování lze usměrňovat vlivem společnosti vzhledem ke konkrétně stanoveným cílům, což je úkol především sexuální výchovy (Fafejta 2004; 23). Kromě tohoto záměrného působení na chování jedince je třeba si uvědomit, že každý člověk je od narození součástí určitého společenství, které má svoji kulturu a v jejím rámci i určitou sexuální morálku. Tyto jak kodifikované tak i neformální normy ovlivňují postoje a chování lidí, mimo jiné mají vliv i „*v rámci psychosexuálního vývoje dítěte na vytváření konceptu pohlavní role, pohlavní identity, partnerských vztahů, morálních postojů apod.*“ (Weiss, Zvěřina 2001; 13).

2.2 Vývoj diskursů sexuality

Jak již bylo zmíněno výše, každá společnost je charakterizována určitou kulturou, v jejímž rámci se vyvíjí i sexuální morálka. Lidé se prostřednictvím komunikace ve vzájemných interakcích podílejí na vytváření sociálního světa, utvářejí tak významy, normy a hodnoty. Diskursy nám tudíž poskytují jakýsi významový prostor, ve kterém žijeme, hodnotíme, stáváme se součástí sociálního prostředí i sami sebou. Poznání

diskursů sexuality se stává klíčovým pro bádání v oblasti sexuálního chování a zdraví či prevenci sexuálního rizika (Bianchi 2011; 131).

Supeková a spol. (1998 citováno dle Bianchi 2011; 131–133) čtyři dominantní diskursivní proudy zaměřené na problematiku sexuality.

1. ***Křesťanská tradice posílená viktoriánskou morálkou.*** Sexuální morálka je rozvinutím židovsko-křesťanské tradice v našem kulturním prostředí. Sexualita je zde jasně vymezena hranicemi domova a manželství a uznává se pouze její instrumentální hodnota (viz kap. 4.7 Hodnotové přístupy k sexualitě) tzn., že hlavní funkcí sexuality je reprodukce. Sexualita je svázána přísnými normami, jako je monogamie a heterosexuální manželství, a zákazy (např. nahota, nevěra, vyprávění si o sexualitě na veřejnosti). Všechny projevy porušující tyto normy jsou považovány za abnormality, které jsou sankcionovány a vypuzovány, a toto ohrožující jednání se analyzuje v pojmovém rámci tabu a hříchu. Přímá komunikace o sexualitě prakticky neexistuje.
2. ***Vědecký, medicínský a sexuologický proud.*** V letech 1890–1980 nastává sexuologická perioda ve studiu sexuality, avšak v ní stále přetrvává stará náboženská doktrína, která užívá jazyku medicíny, kdy se z „*hříchu stala nemoc a z božilho trestu degenerace*“ (Weiss, Zvěřina 2001; 15). Je zde snaha nalézt mechanismy sexuality, díky nimž by byla možná kontrola vlastní sexuality, především by bylo snazší odolávat sexuální pudům. Instrumentální hodnota sexuality už není jediná, ale částečně se připouští i její autonomní rozměr, respektive vnímání slasti, rozkoše. Avšak je silně preferován sexuální pud u mužů, jakožto odlišný od sexuálního pudu žen, který je potlačován. I v tomto diskursu je sexualita regulována normami, a to především mužskou sexualitou, heterosexualitou a manželstvím. Přímá komunikace o sexualitě je možná pouze v medicínských a biologizujících pojmech.
3. ***Občanský liberální proud.*** Sexuologické paradigma se dostává do krize v 60. letech 20. století a spolu s ním i celý hodnotový program střední třídy. Slast a rozkoš se v éře „sexuální svobody“ dostává do popředí a sexualita se tak osvobozuje od pouhé reprodukční funkce, stává se hodnotově autonomní. To je spojeno hlavně s rozvojem hormonální antikoncepce, která ženám umožnila, nezávisle na muži, regulovat si vlastní reprodukci. Sexuální svoboda a rovnoprávnost jsou nyní hlavními normami, což je provázáno řadou

feministických hnutí a hnutí za sociální akceptaci homosexuálů. Ve společnosti se zvyšuje tolerance k erotické a pornografické produkci. Pomalu dochází k prosazení sexuální výchovy do škol. Diskurs o sexualitě už nepotlačuje žádnou z jejích oblastí, stává se skutečným společenským diskursem.

4. ***HIV/AIDS rizikový proud.*** Pod vlivem pandemie HIV, která byla hlavním důvodem k posílení restrikcí sexuální morálky v duchu boje proti promiskuitě, „nebezpečným“ sexuálním stykům a homosexuálům, se dokončuje dekonstrukce ideologických pozadí předcházejících koncepcí sexuality. Hlavním cílem tohoto proudu je proto ochrana před šířením viru HIV v různých kulturách a subkulturách. Zdůrazňuje se především sociální a kulturní kontext sexuality. Tento přístup se snaží být nehodnotící, jedinou normou působící v prostoru sexuality je doporučení bezpečného, resp. bezpečnějšího sexu². Jakékoli ohrožující chování, které se neřídí tímto doporučením, se analyzuje v pojmovém rámci rizika (Bianchi 2011; 131–133, Weiss, Zvěřina 2001; 14–18).

Sexuální morálka má kromě kulturního kontextu i nezanedbatelný rozměr politický. Z tohoto pohledu je možné uvažovat o oficiálních postojích k sexualitě legitimních v konkrétních politických systémech. Tyto dva kontexty sexuality jsou vzájemně provázané, nelze je tudíž od sebe striktně rozdělovat. Ani v této práci se jimi nebudeme zvláště zabývat.

2.3 Sexuální výchova jako součást komplexního výchovného působení

Ještě než přistoupím k definici sexuální výchovy, jejího obsahu, cílů a principů, chtěla bych vyzdvihnout obecný význam výchovy jako takové. Co je bráno jako samozřejmost, ale už není tolik zdůrazňováno, je fakt, že výchova je přirozeným právem dítěte a ve svém důsledku i přirozenou povinností rodičů. Výchova slouží k formování celé osobnosti dítěte, je nedílnou součástí procesu socializace, kdy si dítě postupně osvojuje společenské hodnoty a normy, a tudíž je důležitou součástí politiky. Úroveň výchovy se odvíjí od ideového základu společnosti, je přímo závislá na podmínkách, které daná společnost vytváří. Je třeba si uvědomit, že tento vztah je

---

² Koncept bezpečnějšího sexu zahrnuje řadu opatření k redukcí rozšíření AIDS a jiných sexuálně přenosných chorob. Jedná se o doporučení monogamního (věrného) vztahu s dlouholetým partnerem, užívání prezervativu, vyhýbání se nechráněnému pohlavnímu styku s partnerem, jehož HIV status neznáme.

reciproční – rozvoj společnosti závisí na vzdělanostní a mravní úrovni jejích členů. Společnost pak svoje požadavky na jednotlivce prezentuje v cíli výchovy, prostřednictvím níž se snaží formovat jedince jako společenskou bytost, součást sociálního bytí (Pondělíčková-Mašlová 1989; 28).

Vedle rodičů je dalším významným socializačním činitelem v životě dítěte škola, která na výchovné úsilí rodičů navazuje a prohlubuje jej. Sexuální výchova na základní škole patří ke komplexní výchovné činnosti a tudíž má interdisciplinární charakter, tj. musí prolínat celým vzdělávacím procesem (Rašková 2008; 17).

2.3.1 Definice sexuální výchovy

Pro definici sexuální výchovy existuje více úhlů pohledu, což se odráží i v různých pojmenováních pro tento druh výchovy. V odborné literatuře se můžeme setkat s pojmy jako: pohlavní výchova, sexuální výchova, výchova k mezilidským vztahům, výchova k sexuálně reprodukčnímu zdraví, rodinná výchova, výchova k partnerství a rodičovství aj. Každý z těchto pojmů s sebou však nese i specifický obsah takové výchovy. Toto množství definic je způsobeno i různým oborovým zaměřením jejich autorů.

Asi nejkomplexnější definici sexuální výchovy nabízí Světová zdravotnická organizace (WHO): „*Podstatu a cíle sexuální výchovy tvoří vše, co přispívá k výchově celistvé osobnosti, schopné poznávat a chápat sociální, mravní psychologické a fyziologické zvláštnosti jedinců podle pohlaví a díky tomu zformovat optimální mezilidské vztahy s lidmi svého i opačného pohlaví*“ (citováno dle Uzel 1996; 62). Takovýto postoj k sexuální výchově zaujímá i Mezinárodní federace plánovaného rodičovství (IPPF): „*Hlavním cílem školní výchovy je připravit mladé lidi pro život v dospělosti a pro jejich role ve společnosti. Jestliže sexualita, manželství a rodinný život jsou důležitým prvkem v životě většiny obyvatelstva, potom zcela jistě je logickou a nutnou povinností školy připravit mladé lidi i pro tuto oblast. Sexuální výchova musí být pokládána za jednu část celkové školní výchovy, která zprostředkovává dětem a mladým lidem informace nutné, aby byli schopné vytvořit si správný názor, úsudek i postoje*“ (citováno dle Janiš 2004; s. n.). V Technickém průvodci sexuální výchovy vytvořeném organizací UNESCO je sexuální výchova definována jako „*věku odpovídající, kulturně relevantní přístup k výuce o sexu a vztazích prostřednictvím poskytování vědecky přesných, realistických, nekritických informací. Sexuální výchova*

poskytuje příležitost k prozkoumání vlastních hodnot a postojů a k vybudování rozhodovacích, komunikačních a riziko-snižujících dovedností v mnoha aspektech sexuality³“ (UNESCO 2009 citováno dle WHO 2010; 20 překlad autorky).

V našem prostředí na široce pojímanou sexuální výchovu dle WHO navazují se svou definicí Täubner s Janišem (1998; 16): *„Sexuální výchova vychází z přirozené potřeby lidské sexuality po uspokojení v intencích společensky žádoucího sexuálního chování, zejména k příslušníkům opačného pohlaví, při respektování a využívání celistvé a celoživotní výchovy člověka. Sexuální výchova pak představuje organickou součást celého systému výchovy.“* Širší a komplexní pojmání sexuální výchovy, která vedle předávaných informací zahrnuje i utváření postojů k sexuální morálce, vštípení morálních principů, podporuje osobnostní autonomii a rozvíjí citovou oblast, akcentují i Rašková (2008; 19), Pondělíčková-Mašlová (1976; 17) a Brzek s Mellanem (1994; 4).

Komplexní pojetí sexuální výchovy zdůrazňuje i Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR ve svém doporučení k realizaci sexuální výchovy (MŠMT 2010; 3): *„Sexuální výchova představuje dlouhodobé, záměrné, cílevědomé a systematické působení na žáka, které ovlivňuje formování jeho osobnosti v otázkách rodiny a lidské sexuality.“*

2.3.2 Obsah a cíle sexuální výchovy

Vymezení obsahu sexuální výchovy je velmi složitý problém, jelikož i názory různých odborníků (pedagogů, psychologů, lékařů a sexuologů) se v tomto často velmi rozcházejí. Ale i tak je nutné hledat podobu sexuální výchovy, která by byla především přiměřená věku dítěte a vycházela z jeho dosavadních životních zkušeností (Rašková, 2008; 36). Obsah sexuální výchovy je značně předurčen jejími stanovenými cíly. Do cíle jakékoli výchovy se vždy promítá společenský zájem, odráží se v něm potřeby a představy společnosti o ideálních kvalitách člověka (Janiš 2008; 23).

Podle jednotlivých složek výchovy můžeme dělit i cíle výchovy na **kognitivní** cíle (předávání vědomostí a jejich kvalita), cíle **emocionální a postojevé** (směřují

---

³ „Sexuality Education is defined as an age-appropriate, culturally relevant approach to teaching about sex and relationships by providing scientifically accurate, realistic, nonjudgemental information. Sexuality Education provides opportunities to explore one’s own values and attitudes and to build decision-making, communication and risk-reduction skills about many aspects of sexuality.“ (WHO 2010; 20).

k vytváření hodnot) a cíle spojené s **dovednostmi** (mají za úkol utvářet adekvátní způsoby chování a návyků v oblasti lidské sexuality; Šulová 2011; 387).

Asi nejobecněji definují cíl sexuální výchovy Janiš a Täubner (1999, citováno dle Janiš 2008; 23) s důrazem zachytit mravní a sociální dimenzi sexuality (viz kap. 2.1.1 Sexualita): cíl sexuální výchovy je *„odrazem stavu rozvoje a potřeb společnosti a subjektů žijících v této společnosti. Cíl sexuální výchovy je současně i historickým a filozoficko-světónázorovým fenoménem. .... Obecný ideální cíl sexuální výchovy je kvalitní a zdravý život v partnerství, manželství a rodičovství, přičemž je v něm obsažena harmonie sociální, etická, psychická a biologická.“* To znamená, že cílem je vybavit jedince takovými znalostmi a schopnostmi, aby byl ve svém životě schopen zaujímat společensky žádoucí postoje ve vztahu k sexualitě a vytvářet si vlastní žebříček mravních hodnot, přitom však respektovat složitost a pestrost různých stanovisek (Rašková 2008; 19).

Brzek a Mellan (1994; 4) definují cíl sexuální výchovy jako potřebu změny současných nepříznivých trendů v sexuálním chování, kterými jsou především *„předčasné zahajování koitálního pohlavního života, promiskuita, rozvodovost, potratovost, šíření pohlavně přenosných chorob (s důrazem na epidemii AIDS). Sexuálním deviantům má (sexuální výchova pozn. aut.) pomoci získat předpoklady pro vyhýbání se společensky nebezpečnému jednání.“* Stejným způsobem i Pondělíčková-Mašlová (1989; 30–31) definuje následující restriktivní cíle sexuální výchovy, která má sloužit politice zdraví:

1. *„Bránit brzkému zahájení sexuálního života.*
2. *Bránit promiskuitě.*
3. *Bránit šíření pohlavních chorob, včetně AIDS.*
4. *Bránit předčasnému a nechtěnému těhotenství.*
5. *Bránit sexuální delikvenci.“*

Další, více specifitější pohled nabízejí např. R. Uzel či G. Bianchi, pro které je cílem sexuální výchovy především **reprodukční zdraví** (Uzel 1995, Bianchi 1999 citováno dle Šulová 2011; 387). Na tomto místě je vhodné uvést definici sexuálního zdraví WHO, která zní: *„Sexuální zdraví představuje souhrn tělesných, citových, rozumových a společenských stránek člověka jako sexuální bytosti, který obohacuje*

osobnost, zlepšuje vztahy k lidem a rozvíjí schopnost lásky“ (WHO citováno dle Machová, Hamanová 2002; 169). Z této definice pak vyplývají cíle, kterými jsou:

1. sebekontrola v pohlavní sféře;
2. příprava na život v páru (rozvoj empatie pro životního partnera);
3. vhodnost odkladu sexuálního styku do doby, kdy je mladý člověk schopen trvalého vztahu k jednomu partnerovi;
4. vštípení vědomí o sexuálně rizikovém chování a možnostech tato rizika snižovat;
5. poskytnutí nezúženého pohledu o biologických a psychologických předpokladech manželské lásky;
6. zdůraznit, že žena je pohlavním životem a jeho důsledky více ohrožena než muž, a i proto pěstovat u chlapců ohleduplnost;
7. zabudovat u dívek a chlapců představu o budoucí roli rodičů;
8. ukázat, že hodnota a přitažlivost člověka nespočívá v tom, jak vypadá, neboť většina populace se liší od představy ideálních postav a přece nacházejí spokojené partnerství (Brihcín 2000 citováno dle Machová, Hamanová 2002; 169–170).

Děti mladšího školního věku by měly vzhledem k výše vytyčeným cílům sexuální výchovy být schopny přijmout zodpovědnost za své chování a osvojovat si bezpečné chování v nejrůznějších situacích a také pravidla společenského chování. ***„Vedle základních poznatků o jednotlivých částech lidského těla včetně reprodukčních orgánů, o anatomicko-fyziologických a psychosociálních aspektech lidské sexuality si děti musí vytvářet etické postoje k sexualitě a dokázat se vyvarovat rizikovým formám sexuálního chování“*** (Rašková 2008; 36). Tyto kompetence by dítě mělo získávat postupně v průběhu sexuální výchovy, jejíž základní témata jsou následující:

- *„rodina, partnerské soužití, projevy citu a lásky, manželství, rodičovství; etické a právní normy;*
- *vztahy mezi lidmi, přátelství, kamarádství;*
- *kulturní slovník;*
- *rozdílnost pohlaví, rozdíly mezi mužem a ženou;*
- *vztahy k druhému pohlaví, zamilovanost, láska, úcta, ohleduplnost;*
- *sexuální chování mezi lidmi, mazlení, objímání, líbání;*
- *ochrana před sexuálním a jiným zneužíváním dětí;*

- *sexualita a násilí ve sdělovacích prostředcích;*
- *lidské tělo, jeho části, význam tělesné i duševní hygieny;*
- *puberta, změny v pubertě, tělesný vzhled, menstruace, poluce;*
- *základy lidské reprodukce (vznik a vývoj jedince před a po narození);*
- *plánované rodičovství, početí, těhotenství, porod, novorozenec, kojení;*
- *rizika pohlavně přenosných chorob, včetně HIV/AIDS“ (Rašková 2008; 36–37).*

V souladu s principem přiměřenosti (viz kap. 2.3.4 Principy sexuální výchovy) je od dítěte na každé věkové úrovni očekáván konkrétní soubor znalostí, dovedností a postojů. Proto jsou i dílčí cíle sexuální výchovy koncipovány vzhledem k ontogenetickému vývoji dítěte. Obsah takové výchovy se pak rozštěpuje do jednotlivých tematických celků, které relativně samostatně pojednávají o dílčích částech poznání. Do konstruování obsahu sexuální výchovy vstupuje několik vlivů a podmínek:

1. *„Aktuální společenská potřeba, která je podmíněna objevem nebo růstem různých negativních jevů (např.: růst sexuálně přenosných nemocí, objev nových nebezpečných nemocí - AIDS, vysoký počet interrupcí, vysoký počet rozvodů, zneužívání dětí, komerční zneužití sexuality, narušení mezilidských partnerských vztahů atd.).*
2. *Vlivy ze zemí, které modelují představy společenského vývoje ostatních zemí a tím i představy o výchově občanů.*
3. *Tradice a kultura společnosti, politika a ideologie státu.*
4. *Aktuální společenské normy, zákony a pravidla života ve společnosti z hlediska současného i budoucího.*
5. *Rozvoj vědeckého poznání především v pedagogice, psychologii, biologii člověka, medicíně, sexuologii a dalších příbuzných vědách.*
6. *Oponentní postoje, které vyplývají především z různých světonázorových postojů ostatních sociálních skupin“ (Janiš 2008; 37).*

Je třeba si uvědomit, že dnešní společnost je plná změn, rychle se vyvíjí a proto je důležité, aby docházelo i k neustálým úpravám obsahu sexuální výchovy. Právě změny ve společnosti jsou dnes hybnou silou pokroku, ale přináší s sebou i negativní jevy, před kterými je třeba mládež chránit a včas varovat. V posledních letech to jsou například komercializace sexuality a nebezpečí internetového prostoru, před kterými je nutno děti skrze výchovné působení varovat a chránit.

2.3.3 Koncepce sexuální výchovy

To, jak je sexuální výchova vnímána, může být ovlivněno nejen jejími cíli, ale také přístupem k její obsahové náplni. Můžeme pozorovat tendence zdůrazňovat určité složky výchovy na úkor ostatních či zaměření se pouze na jeden aspekt lidské sexuality. Takovým příkladem je tzv. **biologizující tendence**, která se snaží v období dětství a dospívání odvést pozornost od hlavní problematiky. Dochází tak k redukci sexuální výchovy pouze na pochopení biologické, případně medicínské stránky sexuality. Opačnou krajností je přílišné zaměření se na emotivní a mravní stránku sexuality. Tato **psychologizující tendence** pojímá sexuální výchovu pouze jako malou součást výchovy k partnerství, manželství a rodičovství a podceňuje otázky týkající se právě pohlavní výchovy. V posledních letech se však čím dál tím více prosazuje kompromisní pojetí, které se snaží o komplexní pojetí obsahu sexuální výchovy a uvědomění si její úlohy v životě každého z nás. Tzv. **komplexní tendence** pojímá sexuální výchovu jako cílevědomé a záměrné působení, tzn. jako součást všech ostatních složek výchovy. Zároveň se jedná o otevřený systém, který se snaží odrážet nové pozitivní vlivy a prvky výchovy (Janiš 2008; 38–39).

Výše zmíněné tendence v přístupu k obsahu sexuální výchovy se promítají do celkových koncepcí, které L. Šulová (2011; 388–390) člení do tří skupin:

1. **Medicínsko-sexuologické koncepce.** Tyto koncepce prezentují převážně zástupci z řad lékařů, např. *J. Raboch* či *J. Pondělíčková-Mašlová*. Oba dva člení sexuální výchovu do tří věkových kategorií. Podobně k sexuální výchově přistupují i *Brzek s Mellanem* (1994). Jejich koncepce je inspirovaná tzv. minesotskými tezemi, které přizpůsobují našim sociokulturním podmínkám. Autoři předkládají 36 témat, která jsou členěna podle věku v 6 následujících okruzích: Člověk (anatomie a fyziologie, rozmnožování, puberta, tělesný vzhled, pohlavní příslušnost a zaměření, imunitní systém); Vztahy mezi lidmi (rodina, kamarádství a přátelství, láska, chození spolu, manželství a trvalé soužití, rodičovství); Osobní dovednosti (morální zásady – hodnotové systémy, rozhodování, komunikace, asertivita, vyjednávání, hledání pomoci); Sexuální chování (sexualita v průběhu života, onanie, masturbace, ipsace, partnerské sexuální chování, pohlavní zdrženlivost, pohlavní reaktivita, sexuální fantazie, sexuální dysfunkce); Sexuální zdraví (antikoncepce, umělý potrat, pohlavně

přenosné choroby – AIDS, zneužití dítěte, plodnost, drogy, alkohol, kuřáctví); Společnost a sex (sexualita a společnost, sexualita a náboženství, předsudky a diskriminace, sexualita a umění, sexualita a sdělovací prostředky; Brzek, Mellan 1994; 48–78).

2. **Pedagogické koncepce.** Do této skupiny Šulová řadí koncepci *P. Kopřivy*, která vychází z celostního přístupu ke zdraví, respektive uvědomění si všech složek zdraví (tělesné, duševní, duchovní a sociální). Hlavním prostředkem realizace této koncepce je skupinová práce s dětmi, kdy učitel aktivně stimuluje děti k tvořivosti. Šulová pozitivně hodnotí záměr autora, vyjadřuje však obavy spojené se specifickou přípravou vyučujících, kteří jsou často neochotni účastnit se avantgardních forem výuky, zvláště pak výuky zabývající se „ožehavými tématy“ (např. onanie, techniky pohlavního styku, interrupce apod.; Šulová 2011; 389).
3. **Psychologické koncepce.** Do tohoto přístupu Šulová řadí svoji koncepci sexuální výchovy, ve které anatomicko-fyziologické základy sexuality včleňuje do psychologické problematiky vývoje jedince, partnerských vztahů a rodiny. Koncepce je zpracována jako ucelená metodika výuky na základních školách, která počítá každoročně se čtyřmi dvouhodinovými tématy v rámci povinné výuky. Tato témata se mají spirálovitě rozvíjet, což znamená, že se opakují ale pokaždé vždy na kvalitativně vyšší úrovni s ohledem na věk a psychickou zralost žáka. Metodika je zaměřena i na způsoby předávání poznatků, kde je kladen důraz na interakční práci s žáky, při které je využíváno sociálně psychologických výcvikových technik. Tyto techniky např. zdůrazňují sebezkušenostní rovinu, vliv vrstevníků (Šulová 2011; 390).

2.3.4 Principy sexuální výchovy

Pro správnou realizaci sexuální výchovy jsou formulovány určité principy, které jsou výsledkem současné úrovně vědeckého poznání a zároveň odráží zobecněnou společenskou a historickou zkušenost. Tyto principy úzce propojují výuku s výchovou a zvyšují tak její efektivitu ve vztahu ke specifické jednotlivých věkových kategorií (Janiš 2008; 7, Rašková 2008; 20).

Pondělíčková-Mašlová (1989; 30–31) zformulovala následujících sedm základních principů:

1. **Princip spontánnosti.** Pro efektivní sexuální výchovu je třeba vlastního vnitřního přesvědčení vychovávajícího, že je sexualita v životě člověka důležitá. Jedině tak k ní může přistupovat se samozřejmostí stejně jako k dalším oblastem života.
2. **Princip přiměřenosti.** Jedná se o přiměřenost podávaných informací k věku dítěte. Nejde přitom pouze o obsah, ale také o formu takového sdělení.
3. **Princip aktivní imunizace.** Tento princip je postaven na zákonu vštípivosti, kdy je kladen důraz na intenzivní zafixování první informace, která často přetrvává až do konce života. Proto by to neměla být pouhá informace, ale měla by obsahovat i formativní postoj.
4. **Princip důvěry.** Pro správnou výchovu je důležité vytvořit vztah založený na oboustranné důvěře.
5. **Princip pravdivosti.** Tento princip úzce souvisí s předcházejícím. Když budeme dítěti lhát, či mu pravdu zamlčovat, ztratíme u něj důvěru. Navíc je třeba mít na mysli, že zamlčování podporuje až nepřiměřenou atraktivitu sexuality, což vzbuzuje u dětí opět zvědavost.
6. **Princip návaznosti.** Jedná se o postupný rozvoj dětského poznání.
7. **Princip otevřenosti.** Je dobré podporovat otevřenou debatu i o sexuálních otázkách a podporovat tak zkušenost mladých lidí, kterou při besedě v kolektivu nepochybně získávají.

Mezi tyto základní principy řadí Janiš (2007), Rašková (2008) i Täubner (1997) ještě **princip etičnosti** v sexuální výchově (výchovně působit v souvislosti se žádoucím mravním chováním včetně tolerance k sexuálním menšinám, např. homosexuálním apod.). Tento princip je bezpochyby nejobtížnější a také nejspornější částí sexuální výchovy, a proto bývá často i záměrně opomíjen. Ve výuce bez hodnotícího přístupu se nevytváří potřebná motivace k přijetí vhodných etických norem. Brzek s Mellanem (1994; 4–5) popisují dva principy, na jejichž základě by se měla integrovat etika do systému sexuální výchovy. Je to: „*tolerance k lidskému individu*“ (díky které má každý jedinec právo se svobodně rozhodnout pro vlastní životní styl) a „*pěstování pocitu odpovědnosti za vlastní sexuální chování*“ (aby se tento pocit v jedinci vyvinul, musí sexuální výchova jednak poskytnout potřebné informace k pochopení vlastní sexuality, jednak motivovat jedince k co možná nejodpovědnějšímu a žádoucímu vzorci

sexuálního chování). Každý vychovávající by se měl ke svým žákům řídit etickými zásadami, jako jsou například rovnocennost mužů a žen v sexuální morálce, odmítání rasové diskriminace, respektování homosexuálů ve společnosti, odmítání porušování osobní svobody v jakékoli formě (Rašková 2008; 19–20).

V rámci naplnění principu etičnosti v sexuální výchově by měl každý vyučující vychovávat k toleranci a k potřebám jiných, podporovat **sexuální a reprodukční práva**. Tato práva jsou zakotvena v dokumentu Mezinárodní federace plánovaného rodičovství (IPPF) pod názvem *Charta sexuálních a reprodukčních práv IPPF* z roku 1995. Česká nevládní organizace *Společnost pro plánování rodiny a sexuální výchovu* má od roku 1997 statut plnoprávného členství v IPPF a plně se tak hlásí k závazkům vyplývajícím z Charty (SPRSV 1997). Dalším významným dokumentem je Světová deklarace sexuálních práv z roku 1999. Stejně tak jako je zdraví základním lidským právem, jsou i sexuální práva všeobecnými lidskými právy. Jejich výčet je následující:

1. *Právo na sexuální svobodu.*
2. *Právo na sexuální autonomii, integritu a bezpečnost sexuálního subjektu.*
3. *Právo na sexuální soukromí.*
4. *Právo na sexuální rovnost.*
5. *Právo na sexuální potěšení.*
6. *Právo na vyjádření sexuálních citů.*
7. *Právo na svobodné sexuální sdružování.*
8. *Právo učinit svobodné a zodpovědné rozhodnutí.*
9. *Právo na sexuální informace založené na vědeckých poznatcích.*
10. *Právo na komplexní sexuální výchovu.*
11. *Právo na sexuální zdravotní péči* (Uzel 2011; 128–129).

Ve snaze o co nejširší a nejkomplexnější pohled na problematiku sexuální výchovy jsou formulovány další principy, které vycházejí především z pedagogické praxe a ze zahraničních zkušeností. Jedná se o:

- **princip vědeckosti**
- **princip koedukovanosti**
- **princip aktivní spolupráce s dítětem**
- **princip spolupráce primární školy s rodiči** (Rašková 2008; 20–21).

Právě nutnost spolupráce školy s rodinou je zdůrazňována i v Doporučení MŠMT k realizaci sexuální výchovy (2010; 9). Je třeba si uvědomit, že v rodině sexuální výchova začíná, právě zde si dítě prostřednictvím sociálního učení osvojuje hodnoty, normy a vzorce chování. Škola na tuto výchovu navazuje, dále ji prohlubuje. „*Vzhledem ke specifickým zvláštnostem dětí mladšího školního věku a nutnosti respektování humanizačních kritérií a etických zásad*“ nelze realizaci sexuální výchovy ponechat pouze na svobodné volbě rodičů, ale je nutná její odborná garance v rámci instituce školy (Rašková 2008; 39). Rodiče by měli být seznámeni s cíli, obsahem a průběhem školní sexuální výchovy a jejím významem pro rozvoj osobnosti dítěte.

2.3.5 Metody sexuální výchovy

Pro naplňování stanovených cílů sexuální výchovy je zapotřebí dodržovat nejen obsahovou náplň, ale zvolit také vhodné metody. Kvalitní sexuální výchova si nevystačí s pouhým předáváním informací, ať už je to prováděno sebevzděláváním. Vyučující by měl dbát na tři základní hlediska při výběru metod a forem práce:

1. Biologicko-psychologické (respektování individuálních a věkových zvláštností žáků);
2. sociální a etické (respektování již získaných vzorů chování a jejich vztahu k etickým normám společnosti);
3. pedagogicko-didaktické a osobnostně zkušenostní (ve smyslu získávání různých vzorců chování během různých životních situací a jejich pedagogické ovlivňování; MŠMT 2010; 7).

Zvláště výuka sexuální výchovy by měla být obohacována o modelové situace, nad kterými by žáci ideálně měli aktivně diskutovat, a tím by se pozitivně formovaly jejich postoje. Při správně vedené **diskuzi** si dítě samo uvědomuje různé souvislosti daného tématu a tříbí si tak poznatky a utváří postoje. Aktivní práci dětí v hodinách sexuální výchovy lze obohatit o metody jako např. práce s obrázky, rozhovory, výtvarné činnosti, sledování videoprojekcí s komentářem, vymýšlení příběhů na daná témata, nácvik jednotlivých dovedností, modelování, luštění hádanek a kvízů, dramatizace a simulační interakční hry (Rašková 2008; 38). **Interaktivní práce** se žáky je velmi významnou metodou pro rozvoj jejich komunikačních a sociálních dovedností, kdy si žáci osvojují pozitivní modely mezilidských vztahů. Velmi efektivní způsob výuky

vyžadující aktivní zapojení žáků je výuka pomocí projektů různých délek trvání, které mohou být konkrétně tematicky zaměřené (např. podpora zdraví, bezpečný internet, multikulturní tolerance atd.). V rámci komplexního plánu sexuální výchovy lze využít i návštěv specializovaných pracovišť a zařízení (např. krizová centra, kojenecké ústavy apod.) nebo se zúčastnit vzdělávacího programu pořádaného externím odborníkem. V dnešní moderní době může být přínosnou metodou **samostatná práce s informacemi**, jejich vyhledávání a následné ověřování učitelem. Právě zpětná vazba od pedagoga hraje nesmírně důležitou roli, učitel může korigovat informační zdroje, které žáci nejčastěji využívají při práci na internetu, a vyvracet časté mýty a snažit se tak předcházet negativnímu ovlivňování postojů žáků (MŠMT 2010; 8).

3 Metody a zdroje dat

Tato práce je zaměřená na popis určitých podrobností zvoleného fenoménu sexuální výchovy, respektive sexuální výchovy na základních školách. Vzhledem k tomuto cíli byla zvolena kvalitativní výzkumná strategie, jejíž hlavní výhodou vzhledem k tématu práce je získání podrobného popisu, který umožňuje počáteční exploraci problému (Hendl 2005; 52).

S ohledem na to, že se práce zabývá multidimenzionálním společenským problémem, který není možné úplně obsáhnout bez kombinace poznatků několika vědních disciplín a na ně navazující praxe (v tomto případě sociologie, psychologie, pedagogiky, medicíny a práva), bude využito také více přístupů metody analýzy veřejné politiky (Howlett, Ramesh 1995) - rešerše a souhrn poznatků z publikací v odborných časopisech, statích a monografiích, vývoj právního rámce sledované oblasti, kvalitativní analýza dokumentů veřejně politické praxe, metoda historické analýzy/přístupu.

V práci budou analyzována sekundární data, odborné články a monografie se zaměřením především pedagogickým, psychologickým, sexuologickým a sociologickým. Významnými zdroji dat jsou také již zmíněné legislativní a veřejně politické dokumenty, konkrétně dokumenty schválené Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy České republiky, zákony a jiné strategické a úřední materiály. Vyhledávání dokumentů proběhlo prostřednictvím databáze EBSCO a fulltextového vyhledávání s využitím klíčových slov (sexualita, sexuální výchova, reprodukční zdraví, sexuální práva, sexuální výchova ve škole atp.). Analýza vychází také z kvantitativních dat již provedených výzkumů sexuálního chování, statistických dat Státního zdravotního ústavu a Českého statistického úřadu, dat Výzkumného ústavu pedagogického.

Hlavní metodou využívanou v této práci je zmíněná kvalitativní analýza dokumentů. Výhodou této metody je rozmanitost samotných dokumentů, která otevírá přístup i k informacím, které by se mohly jinak těžko získávat. Data v těchto dokumentech nejsou vystavena možným zdrojům zkreslení (jako je tomu u dat pořizovaných rozhovory či pozorování). Výzkumníkova subjektivita však může zasáhnout ve výběru dokumentů, nikoliv v samotných informacích. Jedná se o tzv. neaktivní způsob sběru dat (Hendl 2005; 132).

V průběhu analýzy bylo potřeba také užití historického přístupu/analýzy. Podle Hendla (2005; 134) „*Historický výzkum umožňuje lépe chápat lidské chování a myšlení tím, že zabraňuje statické izolaci výzkumníka v pouhé přítomnosti.*“ Tento přístup poskytl alespoň částečný vhled do časového vývoje jak přístupů k sexualitě a hlavních historických událostí ovlivňujících její vnímání, tak historie samotné sexuální výchovy ve škole. Každý jev má své kořeny v minulosti, které je potřeba při zkoumání společenských problémů zohledňovat.

4 Sexuální výchova v historickém, zahraničním a společenském kontextu

Pochopení společensko-historického kontextu, to jaké v něm převažují sociální konstrukce sexuality, je klíčové pro zdárnou analýzu současné podoby sexuální výchovy v naší společnosti. To, jakým způsobem společnost přistupuje k sexuální výchově, jaké hodnoty jí přisuzuje, jak vnímá její potřebnost, ovlivňuje následně také tvorbu vzdělávací politiky v této oblasti. K prokázání vlivu společensko-historického kontextu na podobu sexuální výchovy poslouží exkurz v podobě zahraničních zkušeností z realizace sexuální výchovy.

4.1 *Vývoj implementace sexuální výchovy do školního vzdělávání v ČR*

Současná podoba sexuální výchovy je výsledkem mnohaletého historického vývoje. Její obsahová náplň zaznamenala proměny pod názvy pohlavní výchova, sexuální výchova, výchova k partnerství, manželství a rodičovství, rodinná výchova konečně výchova ke zdravému způsobu života (Janiš 2011; 378).

4.1.1 Druhá polovina 19. století – první světová válka

Na konci 18. století, kdy postupně dochází k odtabuizování lidské sexuality, nalézáme první koncepci *pohlavní výchovy*, která se objevuje v pedagogickém díle A. Pařízka. Pařízek se přičinil v roce 1790 o vydání překladu Praktické knihy ruční, kde najdeme doporučení k realizaci pohlavního poučování mládeže. V tomto období začínají v odborných (zejména pedagogických a lékařských) časopisech vycházet různé rubriky zaměřující se na otázky pohlavního života. Ve společnosti panuje jednotný názor na hlavní roli rodiny v pohlavní výchově dětí, avšak začíná být vytvářen tlak na školu jako na garanta této výchovy. První snahy prosadit pohlavní výchovu do škol se zpočátku potýkaly s odporem veřejnosti, přesto se základní poučení v otázkách sexuality ve školní výuce plně uplatňuje (Janiš 2011; 378–380).

4.1.2 20. a 30. léta 20. století

Období po první světové válce přináší velké změny ve vnímání sexuality, které byly způsobeny rozvojem promiskuitního chování, rozšířením pornografických materiálů a sexuálně motivované trestné činnosti během trvání válečného konfliktu. Tato realita zdůrazňuje potřebu nového přístupu k sexuální výchově. Roku 1929 začíná v časopise Národní Osvěta vycházet pod vedením Z. Záhoře populárně naučná rubrika „Výchova k rodičovství“. Záhoř je také autorem tzv. Knihovny pohlavní výchovy, jejímž prostřednictvím se snažil oslovit jak rodiče, mládež, tak i učitele a celou odbornou veřejnost. Jeho cílem bylo především vymanit názor na pohlavní život ze spárů dlouholeté přetvářky (Janiš 2011; 382).

4.1.3 Období po druhé světové válce

Od 60. let byla sexuální výchova postupně institucionálně začleňována do systému českého školství a hledal se také adekvátní název, který by vyjadřoval širší přístup k výchově z morálního a etického hlediska. Po zmíněné pohlavní výchově se objevuje v roce 1960 *výchova k rodičovství*, která byla pokynem ve Věstníku ministerstva školství uložena základním devítiletým školám. Tato koncepce navazovala na spolupráci s lékaři, kdy škola měla za úkol realizovat besedy a přednášky jak pro žáky, tak i pro jejich rodiče (Rašková 2008; 25).

Podstatně větší pozornost byla problematice sexuální výchovy věnována v **70. letech 20. století**. Resort školství ve spolupráci s ministerstvem práce a sociálních věcí ČSR akcentoval nutnost vytvoření zásad výchovy k rodičovství pro všechny stupně škol a zdůraznění přípravy na manželský a rodinný život. Výsledkem této spolupráce byl dokument, který se stal předlohou pro zpracování koncepce výchovy k rodičovství, jež se týkala poprvé i žáků dnešní primární školy (Rašková 2008; tamtéž).

V 80. letech 20. století česká sexuální výchova procházela obdobím stagnace. Jediné, co se změnilo, byl pouze název, a to na *výchovu k manželství a rodičovství*. Chyběly potřebné učební pomůcky a přetrvával nedostatek vhodné literatury (Rašková 2008; 26).

Soustavná sexuální výchova v českém školství dostala impuls **v 90. letech** v podobě tzv. minnesotské rukověti, kterou pro potřeby českého sociokulturního prostředí upravili Brzek a Mellan (1994). Došlo ke změnám koncepce, kdy byla rodinná a sexuální výchova včleněna do *výchovy ke zdraví a zdravému životnímu stylu* a měla být realizována již od prvního ročníku základní školy. Tato změna odrážela snahu Světové zdravotnické organizace zlepšit zdravotní stav obyvatelstva jednotlivých zemí. Ke všem okruhům výchovy ke zdraví (i rodinné a sexuální výchovy) byly vytvořeny specifické cíle a okruhy kmenového učiva. V primární škole se učivo rodinné a sexuální výchovy objevilo v předmětech prvouky, přírodovědy a vlastivědy. V tomto období se také zvyšovala dostupnost literatury a učebních pomůcek, začalo se ve větší míře publikovat k problematice sexuální výchovy (Rašková 2008; 26–27).

Podíváme-li se na jednotlivé etapy historického vývoje realizace sexuální výchovy v systému základního vzdělávání u nás, můžeme říci, že změny, které se odehrály v průběhu 20. století, znamenaly pro sexuální výchovu jistě doposud největší pokrok.

4.2 Zkušenosti z realizace sexuální výchovy v zahraničí

Z mezinárodního hlediska se problematika sexuální výchovy vyskytuje v souvislosti se sexuálním a reprodukčním zdravím a plánováním rodiny především v politikách Světové zdravotnické organizace (Program WHO: Reprodukční zdraví a gender mainstreaming) a Organizace spojených národů (Akční program OSN o populaci a rozvoji, Káhira 1994). Tato problematika se na mezinárodním poli objevuje až po druhé světové válce hlavně zásluhou rozsáhlých výzkumů sexuálního chování A. C. Kinseye (1948, 1953), u nás pak Hynieho a jeho žáků. Potřeba a nutnost řešení otázek spojených se sexuální výchovou se stala všeobecně uznávanou v 70. letech. Dochází také k rozšíření objemu informací o sexu o dimenzi etickou, morální i pedagogickou, což má v mnoha zemích za důsledek rozšiřování samotného názvu (např. *výchova k manželství a rodičovství, příprava na život v rodině, lidské vztahy a sexuální výchova* apod.). Již v 80. letech se od tohoto trendu začíná upouštět, jelikož množství otázek mezilidských vztahů zcela zastínilo informace z oblasti lidské sexuality. A tak se v současnosti sexuologická i pedagogická obec navrácí zpět

k sexuální výchově, avšak ta má již podobu komplexního pojetí sexuality v rámci mezilidských vztahů (Janiš 2006, Wynnyczuk 1989; 48–52).

Široce pojatá sexuální výchova má nejdelší tradici ve **Švédsku**, kde první ucelená koncepce vznikla již v roce 1942. V této zemi se podle lékařských statistik vyskytuje relativně nejméně sexuálně patologických jevů, jako jsou např. pedofilie či znásilnění, a úspěšně se zde daří snižovat počet sexuálně přenosných chorob. Tyto pozitivní změny nejsou pouze výsledkem dlouhodobé realizace komplexní sexuální výchovy, ale také širokou nabídkou různých komplementárních akcí, jako např. propagace používání prezervativů. Současný model sexuální výchovy ve Švédsku vychází z multidisciplinárního pojetí a skládá se ze tří částí: pohlavní funkce, prevence nechtěného rodičovství a začátek sexuálního života a partnerské problémy. Otázka, kterou se v současnosti ve Švédsku zabývají, je především kvalitní příprava pedagogů (Janiš 2006).

V dalších severských zemích **Dánsku** a **Norsku** je sexuální výchova povinná už od první třídy základních škol, ve **Finsku** je zakomponovaná i do výchovy v mateřských školách. Argumentem pro tak časně zahájení sexuální výchovy je možnost otevřeně hovořit s dětmi o fyziologických rozdílech mezi kluky a dívkami bez ostychu. Na výchově se kromě pedagogů podílejí i zdravotní sestry, lékaři či externí pracovníci (Janiš 2006, Šulová 2011; 394–396).

V **USA** je sexuální výchova praktikována nejen ve školní výuce, ale zapojuje se do ní i velké množství nevládních organizací, nadací a sdružení i významných osobností. Všechny aktivity zaštiťuje a koordinuje tzv. Rada pro sexuální informování a výchovu. Hlavním motivem pro celospolečenské zapojení do výchovy je hrozba z pandemie AIDS, jejíž počet nositelů má v zemi stále vzrůstající tendenci. Pro účely kvalitní odborné přípravy budoucích pedagogů a profesionálních pracovníků v USA vznikl nový vědní obor – sexuální pedagogika, jejíž absolventi budou pro praxi především v oblasti prevence onemocnění HIV/AIDS vybaveni metodickými dovednostmi a nejnovějšími informacemi (Janiš 2006).

Sexuální výchova ve **Francii** probíhá na základních školách pouze s nutným souhlasem rodičů žáka, na středních školách již souhlas není nutnou podmínkou. Od 70. let je sexuální výchova na středních školách součástí předmětu biologie, kde

jsou hlavními tématy např. fyziologické změny v pubertě, antikoncepce a oplodnění. Od 80. let je osvětová činnost zaměřená především na prevenci pohlavně přenosných chorob organizována i různými institucemi, ale jejich aktivita stále naráží na odpor veřejnosti a hlavně církve (Janiš 2006).

Zákon ve **Velké Británii** upravuje přednášky o sexualitě a ponechává rozhodnutí o jejich realizaci plně v kompetencích ředitelů škol. Pokud je sexuální výchova na školách realizovaná, učitelé musí metodický plán konzultovat s rodiči žáků, kteří mohou účast svých dětí na těchto hodinách odmítnout. Hlavním motivačním faktorem pro zavedení sexuální výchovy do škol je vysoký počet nezletilých dívek, kterých ve Velké Británii každoročně otěhotní asi 90 tisíc. Praxe však ukazuje, že je sexuální výchova realizována asi jen na jedné třetině základních škol a na druhé třetině pouze nárazovitě (Janiš 2006).

Sexuální výchova v **Německu** má ve větší míře než v jiných zemích podobu výchovy k antikoncepčnímu chování zaměřené především na prevenci. Tato výchova nemá svůj vlastní vyučovací předmět, ale její témata jsou rozložena do jiných předmětů. Aby se zajistil jednotný postup, byl v roce 1994 vydán tzv. Rámcový koncept sexuální osvěty, avšak v každé spolkové zemi jsou docela odlišné přístupy. Výchova se realizuje i formou besed s odborníky, přednášek, od osmého ročníku formou projektového vyučování. Některá témata se vyučují zvláště pro dívky, zvláště pro chlapce (Janiš 2006).

Polsko má velmi propracovaný systém přípravy pedagogů sexuální výchovy, který je garantován vysokoškolským postgraduálním studiem. Samotná výchova je realizována jak na základních školách (v předmětu rodinná výchova), tak na školách středních (v předmětu biologie). Z hlediska obsahu se zabývá fyziologickou i morální problematikou pohlavního života a přináší i informace o pohlavních odchylkách a vztahů s nimi spojených (Janiš 2006). Navzdory tomuto sofistikovanému systému přípravy sexuální výchova v praxi stále více naráží na odpor církve, tudíž zde existují značné individuální a lokální rozdíly ve výchovném působení (Šulová 2011; 395).

4.3 Postoj společnosti k sexuální výchově

Škola pro své výchovné působení potřebuje vytvářet optimální klima, jehož důležitou součástí je i postoj veřejnosti k sexuální výchově. Ten je utvářen působením celé řady

faktorů, zejména pak vzájemným střetem mravních priorit zastávaných jednotlivými společenskými skupinami. Mezi nejvýznamnější faktory ovlivňující pohled společnosti na sexuální výchovu patří vliv církve, nedostatečné vědecké rozpracování problematiky a s tím spojené přetrvávající mýty, absence komerčního sexu v minulosti, působení masmédií, rozvoj cestovního ruchu, celková globalizace a multikulturalismus aj. (Janiš 2008; 33).

Často si stále neuvědomujeme naléhavost potřeby realizace komplexní sexuální výchovy vzhledem k současným negativním trendům ve společnosti, jako je neustálé rozšiřování pandemie AIDS či šíření drog mezi stále mladšími lidmi. Je třeba podnikat takové osvětové kroky, aby si společnost uvědomila, že otevřený prostor pro realizaci cílené a široce pojímané sexuální výchovy velmi přispívá k prevenci patosociálních projevů lidského sexuálního chování, jako je umělé přerušování těhotenství, předčasné zahájení sexuálního života, rizikové chování v souvislosti s pohlavně přenosnými chorobami, promiskuitní život atd. (Janiš 2008; tamtéž).

Veřejné mínění má velký vliv také na ochotu a schopnost rodičů přijmout větší zodpovědnost a více se angažovat v sexuální výchově svých dětí. Bohužel u nás stále existují silné puritánské tendence, které do vztahu rodičů a jejich dětí vnášejí falešný stud a neochotu, o neschopnosti provádět tuto výchovu na vhodné úrovni ani nemluvě. Svou roli v tomto postoji sehrává také skutečnost, že „*sexualita je sociálně konstruována jako něco magického, co může člověk ovlivnit jen s obtížemi*“ (Fafejta 2004; 94). To však neznamená, že by se rodina měla od sexuální výchovy zcela distancovat. Naopak, specifické intimní vztahy mezi členy rodiny jí předurčují nenahraditelné místo v této výchově (Janiš 2008; 34).

Lidská sexualita je složitou a citlivou oblastí, proto je nutné při tvorbě systému sexuální výchovy přihlížet k postojům a názorům společnosti, tudíž vést otevřenou a konstruktivní celospolečenskou diskuzi, což v užším slova smyslu znamená respektovat názory a postoje rodičovské obce (Janiš 2008; 33–34).

4.4 Současné motivy pro zavedení povinné sexuální výchovy do škol

Jak bylo zmíněno výše, závažnost a citlivost problematiky sexuální výchovy si žádá otevřenou odbornou a objektivní diskuzi s využitím vědeckých poznatků a výsledků

výzkumů zaměřených na sexuální chování, postoje k sexualitě, ale také rizikovost chování ve vztahu k epidemii HIV/AIDS. V této kapitole budou stručně shrnuty nejdůležitější argumenty pro zavádění povinné sexuální výchovy do škol.

4.4.1 Syndrom rizikového chování v dospívání

V souvislosti s celosvětovým vývojem bylo nově definováno **zdraví dorostu** (následující informace pocházejí z Machová, Hamanová 2002) jako: „1. nepřítomnost nemoci, 2. plnění vývojových úkolů tohoto věku a za 3. nepřítomnost takového rizikového chování, které lze už pokládat za problémové – které dospívajícího může poškodit“. V několika posledních letech rychle stoupá počet dospívajících, kteří projevují rizikové chování, které čím dál tím více vyskytuje v nižším věku. V této souvislosti se mluví o tzv. „nové nemocnosti mládeže“. V rozvinutých zemích i u nás je rizikové chování nejčastější příčinou úmrtnosti 15–19letých. I nemocnost v důsledku rizikového chování má jak dlouhodobé zdravotní následky pro dospívající, tak i ekonomické následky pro celou společnost (náklady na léčbu pohlavních chorob, alkoholové a drogové závislosti, dopravních úrazů aj.).

Syndrom rizikového chování se skládá ze **tří okruhů rizikového chování**:

1. „zneužívání návykových látek, příp. i závislost na nich,
2. negativní jevy v oblasti psychosociální,
3. rizikové chování v oblasti sexuální.“

Termínu „syndrom“ se užívá z důvodu toho, že všechny tři okruhy rizikového chování mívají v tomto věku stejné příčiny, často se vzájemně kombinují, jelikož tyto fenomény vzájemně umožňují svůj vznik (užití drog či alkoholu snižuje úsudek a ovládnutí v oblasti sexuální, předčasný a nechráněný sex může mít za následek další krizové situace, což vede k negativním jevům v oblasti psychosociální).

Dospívání je velmi citlivým obdobím, protože sklon k experimentování s rizikem je typický právě pro tento věk. Rizikové chování totiž přináší dospívajícímu jedinci uspokojení některé z jeho vývojových potřeb, jako například zvýšení sebevědomí, oblíbenost ve vrstevnické skupině, která je pro dospívajícího v tomto období mnohem důležitější než jeho vzdálená budoucnost.

Řešení problémů spjatých s rizikovým chováním dospívajících je proto velmi obtížnou záležitostí. Je nutno si uvědomit, že nelze řešit problém nikotinu nebo promiskuity na této obecné úrovni, ale je důležité přistupovat ke konkrétnímu dospívajícímu osobně, hledat jeho osobní i vývojové problémy (Machová, Hamanová 2002; 157–158).

4.4.2 Význam sexuální výchovy v prevenci HIV/AIDS

Od 80. let minulého století se v našich myslích usazuje trvalá nejistota, kterou způsobila epidemie AIDS. Na tuto smrtelnou chorobu, přenášenou nejčastěji pohlavním stykem, dosud neexistuje lék. Proto hlavním prostředkem zabraňujícím jejímu šíření zůstává primární prevence v podobě sexuální výchovy, která usiluje o změnu sexuálního chování lidí (Brzek a kol. 1989; 126).

Podle odhadů UNAIDS (za rok 2010) je na světě asi 34 milionů osob žijících s HIV, z nichž se 2,7 milionů nakazilo v roce 2010. Ve stejném roce na AIDS zemřelo 1,8 milionů lidí. Nárůst nových případů HIV pokračuje i v zemích EU, kde bylo v roce 2010 zaznamenáno o 4 % více nových případů HIV než v roce 2009 (SZÚ 2011; 2). V České republice bylo od začátku sledování infekce HIV – od roku 1985, do konce roku 2011 zjištěno celkově 1675 případů HIV pozitivních, z čehož u 341 lidí došlo k rozvinutí onemocnění AIDS (viz Příloha č. 1). Do konce roku 2011 již zemřelo 253 těchto pacientů. Z hlediska nových případů bylo v roce 2011 u občanů ČR a rezidentů zjištěno 153 případů infekce HIV, což je třetí nejvyšší roční záchyt od roku 1985 (SZÚ 2011; 1–2). Je potřeba brát v úvahu, že čísla mohou být vyšší, protože infekce HIV může být po dlouhou dobu asymptomatická, tudíž její nositel nemusí o svém zdravotním stavu vědět (SZÚ 2011; 3).

Tato epidemiologická data a medicínská fakta o závažnosti choroby AIDS vyvolávají samy o sobě strach, který může posloužit jako motivátor v tom, aby lidé věnovali sexuální výchově dostatečnou pozornost. Avšak úkolem takové výchovy není lidi strašit, naopak jejím cílem je tento strach snižovat prostřednictvím doporučení bezpečnějšího a odpovědného sexuálního chování. Nemělo by se však jednat o pouhé mentorování, které by se spoléhalo na dostačující efekt strachu z nákazy, avšak by sexuální výchova měla aspirovat na výchovu k pozitivní motivaci, k přebudování

hodnot, na kterých by byla založena trvala změna v sexuálním chování jednotlivců (Brzek a kol. 1989; 126–127).

4.4.3 Význam sexuální výchovy v prevenci sexuálního zneužívání dětí

Mravnostní kriminalita je nepopíratelně aktuálním problémem nejen naší společnosti, nýbrž celosvětovým. Oběťmi sexuálního zneužívání jsou stále mladší děti a pachateli velmi často jejich nejbližší. Sexuální zneužívání již není pouze v agendě odborníků, ale dostává se i do povědomí laické veřejnosti, která si postupně uvědomuje, že je to problém celospolečenský, nikoli jen problém špatně fungujících rodin. Ochrana práv dítěte je jednou ze stěžejních oblastí Charty sexuálních a reprodukčních práv IPPF z roku 1996 (SPRSV 1997; 27), kde *„Každé dítě má právo na ochranu před všemi formami vykořisťování, a zejména před sexuálním zneužíváním, dětskou prostitucí a všemi formami sexuálního zneužívání, násilí a obtěžování, násilí a obtěžování, včetně nucení k účasti na jakékoliv nezákonné sexuální aktivitě, využívání nebo používání dětí k prostituci nebo jiným nezákonným praktikám a zneužívání dětí v pornografických produkcích a materiálech.“*

Sexuální zneužití dítěte je podle definice Zdravotní komise Rady Evropy z roku 1992 *„nepatřičné vystavení dítěte sexuálnímu kontaktu, činnosti či chování. Zahrnuje jakékoliv sexuální dotýkání, styk, vykořisťování kýmkoliv, komu bylo dítě svěřeno do péče, nebo kýmkoliv, kdo dítě zneužívá. Takovou osobou může být rodič, příbuzný, rodinný přítel, odborný či dobrovolný pracovník či cizí osoba“* (Vyhnálková, nedatováno). Dále se pak dělí na dotykové a bezdotykové. Definice obsahuje i tzv. **komerční zneužívání dětí**, kdy se jedná o *„dětskou prostituci, dětskou pornografii a obchodování s dětmi za účelem sexuálního zneužívání (dítětem se rozumí osoba mladší 18-ti let)“* (Vyhnálková, nedatováno). Často se lze setkat se zaměňováním pojmů *sexuální* a *pohlavní* zneužívání, které se obsahově liší. Sexuální zneužívání je pojem významově širší a obsahuje různé formy včetně jednání, při kterém nemusí dojít k přímému kontaktu (např. slovní projevy, pořizování či šíření pornografie). Při **pohlavním zneužívání** dochází ke kontaktu s pohlavními orgány, kdy krajní formou je samotný pohlavní styk (Žaludová 2008; 10–11).

Problematikou sexuálního zneužívání se ve svých výzkumech sexuálního chování zabývali i Weiss a Zvěřina. V následující tabulce lze vidět statisticky stoupající

počet oznámených případů sexuálního zneužití v dětství. Procenta uvedená v závorce znázorňují počet opakovaných zkušeností se sexuálním zneužitím.

Tabulka č. 1: Výskyt sexuálního zneužití v dětství (do 15. roku věku)

	1993	1998
Ženy	8,4% (1,5%)	10,4% (3,9%)
Muži	4,6% (0,7%)	7,1% (2,6%)

Zdroj: Weiss, Zvěřina: Sexuální chování v ČR – situace a trendy. Praha: Portál, 2001, str. 115

Statistiky mravností kriminality vede i Policie ČR. Do této kategorie zahrnuje zejména takové trestné činy, které jsou spáchány se sexuálním podtextem. Takové činy neohrožují pouze poškozené osoby, ale mají za následek i celkové narušení vztahů mezi lidmi. V policejní statistice mravnostní kriminality za rok 2011 dominují jako pachatelé zejména mladiství (15–17 let) a pachatelé ve věku do 30 let. Alarmující je fakt, že nejčastějšími oběťmi trestného činu znásilnění a pohlavního zneužívání je kategorie ve věku do 15 let – z toho nejvíce 680 dětí jako oběti pohlavního zneužívání (MV ČR 2012). Je třeba brát v úvahu, že dostupné statistiky jsou pouhou špičkou ledovce, jelikož se předpokládá velká míra latence mravnostní kriminality.

Prožité sexuální zneužívání v dětství je schopno natrvalo ovlivnit život jedince, který prožívá celoživotní trauma v podobě dlouhodobých psychických následků i následků vztahových, kdy se oběť sexuálního zneužívání nedokáže vyrovnat se svou sexualitou. Sexuální zneužívání je multidimenzionální problém, jehož řešení by mělo vycházet z oblasti legislativy (vhodná trestní právní úprava), zahrnout i posílení policistů zabývajících se touto problematikou, dále by mělo klást důraz na respektování mezinárodních dokumentů (např. Úmluva o právech dítěte), akcentovat vzdělávání ve všech oborech, které se sexuálním zneužíváním zabývají, a vzájemně je propojovat a v neposlední řadě také více propojovat práci státních institucí a nevládních organizací (Žaludová 2008; 82–84).

Z hlediska primární prevence sexuálního zneužívání má však ústřední roli sexuální výchova dítěte. Zkušenosti z klinické praxe psychologa Pötheho naznačují, že v dětství zneužití muži a ženy se stali oběťmi také z důvodu toho, že je nikdo nevaroval o nebezpečí sexuálního zneužívání. „*V jejich dětství se nenašel nikdo, kdo by jim citlivě, ale konkrétně vysvětlil, co je může potkat, když jsou s nějakou dospělou*

autoritou samy, když někomu neznámého bezvýhradně uvěří, když přijmou od cizího nebo i známého člověka nečekaný dárek, nebo když je strýc, učitel, nebo bratranec přiměje k tomu, aby s ním sdílely nějaké „tajemství“ (Pöthe 2011). Děti tohoto věku mají tendence přijímat autoritu dospělého jako něco neměnného. Proto je velmi důležité, aby komplexně pojímaná sexuální výchova na školách zahrnovala i citlivé a věku dítěte přiměřené informace o nebezpečí sexuálního zneužívání. Vést děti k tomu aby věděly, že mají právo svobodně rozhodovat o svém těle, odmítat co je jim nepříjemné dokonce i když jim to způsobuje blízká osoba, že mohou hledat pomoc (Šulová 2009).

Mimo to je také potřeba vytěsnit z mysli široké veřejnosti ještě přetrvávající předsudek o tom, že sexuální zneužívání a domácí násilí existuje jen v neúplných rodinách. Avšak tato osvěta veřejnosti by neměla mít jen formu sdělení patřičných informací, ale tyto by měli být doplněny i o konkrétní návody k aktivnímu chování, jako například rozpoznání zneužívání v praxi a následné poskytnutí pomoci zneužívanému dítěti (Pöthe 2011, Žaludová 2008).

4.4.4 Význam sexuální výchovy v prevenci růstu rozvodovosti

Závažným společenským problémem, který se však netýká pouze České republiky, ale všech zemí střední Evropy, je vysoký a stále stoupající počet rozvedených manželství. V průběhu roku 2011 se v ČR rozvedlo 28,1 tisíce manželství, což bylo ve srovnání s rokem 2010 sice o 2,7 tisíce rozvodů méně. Avšak z celkového počtu rozvedených manželství jich bylo 56 % s nezletilými dětmi. V roce 2010 to bylo dokonce 57,3 % rozvedených manželství s nezletilými, rozvod tak zasáhl bezmála 26,5 tisíce dětí. V závislosti na věku rozvedených nabývá rozvodovost nejvyššího počtu ve věkové kategorii 20–24 let (Český statistický úřad 2012).

Rodinné klima, které je narušeno rozvodem rodičů, je v tomto důsledku úzce spojeno s dalšími negativními sociopatologickými jevy, jako například toxikomanie, kriminalita, výskyt psychických i somatických onemocnění v pozdějším věku. Neúplná rodina nedokáže dítěti často poskytnout pozitivní vzory chování, jako je přizpůsobování se a brání ohledu na druhého. Nicméně jsou to velmi důležité vlastnosti, které jsou v dospělém věku nezbytné pro vyrovnaný průběh partnerského soužití (Raboch 1989; 24). Z tohoto důvodu je potřeba do mysli dospělých zakódovat větší zodpovědnost

za výchovu svých dětí. Z tohoto hlediska je velmi žádoucí, aby komplexně pojímaná sexuální výchova byla zodpovědnou výchovou k mezilidským vztahům, jejíž trvalou součástí bude zodpovědnost jak k vlastnímu zdraví a zdraví ostatních, tak především zodpovědnost ve vztahu k narozeným dětem (Janiš 2005).

Data o rozvodovosti z hlediska příčin rozvodu nám také přinášejí nelichotivá čísla. Zaměříme-li se na konkrétně formulované příčiny rozvratu, pak na obou stranách manželské dvojice byla v roce 2011 nejčastěji soudem identifikována jakožto příčina rozvratu manželství nevěra (Český statistický úřad 2012). Z obecného pohledu společnosti na tento fenomén lze pozorovat tolerantnější přístup k promiskuitnímu chování mužů, než když se promiskuitně chovají ženy. Sexuální výchova musí z tohoto hlediska usilovat o zrovnoprávnění pohledu na mužskou a ženskou sexualitu, podporovat u mladistvých projevy ohleduplnosti, přátelství, slušnosti a přispět tak k trvalosti partnerského, resp. manželského soužití (Janiš 2005).

4.4.5 Význam sexuální výchovy v oblasti reprodukce

I přesto, že vynálezem moderních antikoncepčních metod sexualita získala i autonomní funkci v podobě potěšení a slasti, stále úzce souvisí s reprodukcí. Je nepochybným faktem, že otázka zabránění nechtěnému početí a možných důsledků neuváženého pohlavního styku patří mezi nejdůležitější problémy sexuální výchovy mládeže. Z hlediska reprodukčního je znepokojující, že pohlavní styk dospívajících většinou není plánovaný, tudíž si partneři ani neuvědomují všechny možné důsledky svého chování. Často k němu dochází, aniž by byl mezi dospívajícími vyvinut hodnotný partnerský vztah (Raboch 1989; 24). Výzkum sexuálního chování v České republice (viz Příloha č. 2 a č. 3) z roku 2003 ukazuje, že žádnou antikoncepci při prvním pohlavním styku nepoužívá 46 % mužů a 51 % žen. Ve srovnání s lety minulými (1993 a 1998) se sice tento trend snižuje, avšak počet uživatelů ochrany a spolehlivé antikoncepce v rámci trvalých partnerských vztahů se za toto pozorované období spíše snižuje (Sexuologický ústav 1. LF UK a VFN 2004).

V rámci sexuální výchovy proto musí být poučení o antikoncepčních metodách dáвано do úzké souvislosti s apelem na zodpovědnost v pohlavním životě a s vyzdvihnutím potřeby hlubokých citových vztahů mezi oběma partnery (Raboch 1989; 24).

Současné společenské podmínky a silný vliv médií jsou jednoznačnými motivačními faktory k tomu dítě dostatečně vybavit takovými kompetencemi a informacemi, s jejichž pomocí bude moci chránit své zdraví a bezpečí. Pro odpovědné rozhodování v budoucím životě a také ochranu před sexuálním zneužitím musí být dítě v odpovídajícím věku vybaveno nezbytnými informacemi o reprodukčním zdraví a také správnými postoji k sexualitě. Toho je třeba docílit takovou sexuální výchovou, která bude působit i na emotivní složku osobnosti a vést k uvědomění si sexu jako prostředku k vzniku nového jedinečného života (Marádová 2006).

4.5 Hodnotové přístupy k sexuální výchově

Když nahlédneme do historie vývoje postojů k sexualitě a vytváření sexuální morálky (viz kap. 2.3 Vývoj diskursů sexuality), zjistíme, že každé ideologie (ať už náboženské či politické) nastavovaly limity, které nějakým způsobem usměrňovaly sexuální pud. I dnešní společnost vytváří psané normy, které např. definují sex s dětmi jako nezákonný a tudíž „nenormální“ či zakazují sex na veřejnosti. Existují však i normy nepsané, jako např. zákaz intimních vztahů na pracovišti či v psychoterapeutických skupinách (Klimeš 2010; 3). Všechny normy, jakkoliv nám mohou připadat „přirozené“ (např. zákaz incestu), mají svůj sociální rozměr. To znamená, že jsou sociálně konstruované, to co nám připadá „nenormální“, je v jiném sociokulturním prostředí součástí běžného života (Fafejta 2004; 21). Tak, jak se celá společnost vyvíjí, i sexuální chování lidí prochází stejnými změnami jako jiné oblasti lidské činnosti. I v průběhu života jedné generace se lidská sexualita a její zvyky mění tak rychle, že některé morální principy a normy platné před pár lety najednou ztrácí svou legitimitu (Uzel 2006; 5–6). Při široké společenské diskuzi ohledně podoby sexuální výchovy pak dochází ke sporům, z jakých hodnot a morálních principů má tato výchova vycházet. I když dnes už existuje shoda o významu a potřebnosti sexuální výchovy, názorový střet nastává mezi přístupy různých skupin společnosti k obsahové náplni výchovy či konkrétnímu způsobu výuky. Šulová (2011; 388) rozlišuje **tři základní hodnotové orientace**:

- *Křesťanská sexuální výchova*, která směřuje především k vytváření zodpovědných postojů. Základ těchto postojů pak tkví v sexuální zdrženlivosti, rozvinutí sexuality až ve věrném manželství. Základními hodnotami jsou

vzájemná úcta partnerů, panenství, mateřství. Nepřijatelná je interrupce a používání nepřirozených metod antikoncepce.

- *Humanistická sexuální výchova* zdůrazňuje především roli vlastního rozumu při rozhodování o sobě samém. Dospívajícímu nejsou předkládány hotové postoje, které musí přijmout za své, má právo si utvářet svoje vlastní názory, které je však třeba umět obhájit. Hlavními hodnotami tohoto směru jsou úcta k životu, právo na sebeurčení ale zároveň neomezování práv druhých. O utvořených normách lze vést dialog, měnit tyto normy a kritizovat je.
- *Pragmatická sexuální výchova* má za cíl především působit na vytváření pozitivních návyků. Je si vědoma důležitosti sexuality v životě jedince, a tak akcentuje její kladné prožívání a snaží se hlavně minimalizovat rizika s ní spojená. Toho, aby sexuální život lidí byl co nejbezpečnější a bezproblémový, se snaží dosáhnout především poskytováním informací.

Tyto hodnotové orientace v přístupu k sexuální výchově vychází do velké míry z toho, jak lidé vnímají sexualitu jako takovou. Po sexuální revoluci, která v západní Evropě začala v 60. letech minulého století, k nám postupně začala pronikat cílevědomá komerční podoba sexuality, která se naplno začala projevovat po roce 1989. Nejde jen o prostituci nebo pornografii, ale o součást každodenního veřejného života. Vždyť sexualita je dnes rozhodující složkou reklamy či dokonce součástí předpovědi počasí. Působí na každého a každý se s ní vyrovnává po svém. Právě v důsledku mnohoznačnosti projevů sexuality má sexualita pro různé lidi různou hodnotu. Hlavní rozdíl je v tom, zda je zdroj této hodnoty přímo v sexualitě (např. rozkoš, sexuální spokojenost a sexuální zdraví), nebo nám sexualita slouží pouze k dosahování jiných hodnot (udržení vztahu, zabezpečení reprodukce či zvýšení prodeje výrobku). V prvním případě se jedná o **autonomní hodnotu sexuality**, v druhém jde o **instrumentální hodnotu sexuality** (Bianchi 2003; 93–94).

Nahlédneme-li do vývoje diskursů sexuality (viz kap. 2.3 Vývoj diskursů sexuality), můžeme pozorovat, že ještě donedávna byla autonomní hodnota sexuality potlačována na úkor zdůraznění především reprodukční funkce (dodnes pozorujeme v tzv. primitivních kulturách – obřízky žen za účelem potlačit jejich rozkoš). Různé medicínské výzkumy sexuality spolu s prací Sigmunda Freuda o významu sexuálního pudu v životě jedince obrátily pohled na sexualitu a přidělily jí právě autonomní

hodnotu. V letech sexuální revoluce hlavně díky masivnímu rozšíření hormonální antikoncepce došlo k definitivnímu oddělení sexuální rozkoše od reprodukce (Bianchi 2003; 94–95). Tato změna se pochopitelně odrazila i v sociálních vztazích lidí a jejich očekávání od partnerského soužití. Nejlépe tuto změnu vnímání sexuality charakterizuje Anthony Giddens (1992; 15): „*Sexualita byla objevena, otevřena a zpřístupněna jako zdroj pro rozvoj variability životních stylů. Je to něco, co každý z nás ‚má‘ či kultivuje: sexualita přestala být vnímána jako přírodní danost, kterou musíme všichni přijmout jako neměnný stav věcí. Stala se styčným bodem mezi naším tělem, identitou a sociálními normami.*“ Takto je každý jedinec zodpovědný za svoji vlastní volbu životního stylu a sexuálního chování. S tím souvisí i Giddensovy pojmy „*příběh sebe*“ a „*potřeba sebeexplorace*“, kterými se autor snaží popsat skutečnost, kdy se lidé ve svých vztazích už nemohou spoléhat na vzory, ideály a normy, musí se sami podílet na konstruování vlastního originálního příběhu intimního vztahu. Samozřejmě přitom dochází i k problému stanovení určitých zásad, což Giddens vyjadřuje pojmem „*morální sebekonstruování*“. To znamená, že jedinci ve vztahu už otrocky nepřebírají morální normy ze svého kulturního prostředí, ale vytváří své vlastní morální normy, na kterých se oba partneři shodují (Giddens 1992).

V důsledku variability lidského chování, jednání a postojů se i snaha vymezit samotné základy etických pravidel a společenských norem pro sexuální chování jeví jako složitý celospolečenský problém (Janiš 2008; 34). A řešení společenského problému si žádá širokou demokratickou diskuzi. Chceme-li se dopracovat k zodpovědnému řešení, je potřeba nechat zaznít mnoho názorů, které musí být zohledněny při tvorbě státních zákonů.

4.5.1 Vliv hodnot na přístup k tvorbě vzdělávací politiky v oblasti sexuální výchovy

Hodnoty, kulturní tradice, normy a různé zájmy vstupují nejen do rozhodování o obsahové náplni sexuální výchovy, ale především také do určení a rozdělení pravomocí ve školství obecně. Jedná se o otázku, kdo má pravomoc definovat veřejný zájem ve školství. Do hry vstupují tři základní okruhy zájmů: (1) *zájmy individuální*, (2) *zájmy společenské* a (3) *zájmy účastníků procesu*, tj. pedagogických pracovníků (Kalous, Veselý 2006; 24).

Akteři vzdělávací politiky reprezentující jednotlivé zájmy využívají tyto hodnoty jako oporu své argumentace. **Paternalismus** je přístup vycházející ze vztahu dvou subjektů, z nichž jeden přistupuje k druhému z nadřazené ale zároveň ochranné pozice. V kontextu sexuální výchovy se jedná o zájem a zodpovědnost dospělých vychovávat děti a zároveň je chránit před nebezpečím či poškozením. Tento zájem může být reprezentován pedagogickou obcí, která svoje postavení legitimuje odbornou způsobilostí k výchově dětí. Další významnou hodnotou vstupující do procesu rozhodování je **právo rodičů** na výchovu svých vlastních dětí. To je určitě jejich nezpochybnitelná výsada, avšak z několika výzkumů (viz následující Tabulka č. 2) vyplývá, že rodiče toto právo v oblasti sexuální výchovy využívají nedostatečně. I přesto školní sexuální výchova toto právo respektuje a na spolupráci s rodinou staví jeden z jejich základních principů (viz kap. 2.4.4 Principy sexuální výchovy). **Stát** tudíž uplatňuje svou **zodpovědnost za vzdělávání**, nemůže se zbavit ústavní povinnosti poskytovat vzdělání, ačkoliv s tím rodičovská obec nemusí souhlasit. Pro ospravedlnění svých zásahů do školství stát užívá **hodnotu rovnosti**. V důsledku zmíněné nepostačující sexuální výchovy v rodině se i **společnost** stále více snaží prosazovat svůj **zájem na výchově dobrých občanů**. Je třeba zdůraznit, že neinformovanost v otázkách sexuality a podcenění důležitosti komplexního přístupu sexuální výchovy má negativní dopad na celou společnost (viz kap. 4.4 Současné motivy ...), která je v tomto případě reprezentována jednak zájmy odborníků z řad sexuologů, psychologů, sociologů, pedagogů a dalších, jednak zájmy laické veřejnosti. A v tomto případě každý, kdo je nějakým způsobem zasažen rozhodnutím týkajícím se sexuální výchovy, má právo účastnit se rozhodování vycházející z **principu participace**. Další z principů, který využívá především odborná veřejnost pro odůvodnění svých pravomocí k rozhodování v oblasti sexuální výchovy, je **efektivita**, kterou se do vzdělávání snaží vnést. Tzn. maximalizovat učení při minimalizaci různých nákladů. Rovněž **princip apolitičnosti školství** slouží odborníkům a profesionálům ve střetu o definování veřejného zájmu ve školství se státním zájmem reprezentovaným jeho politikou. Další hodnoty souvisí především s podporou místního vlivu při rozhodování – jsou to **svoboda a demokracie** a také **obecní zájem** zdůrazňující geografickou lokalitu, v níž jedinec buduje své sociální vztahy, jako důležitý faktor ovlivňující definování preferencí v sexuální výchově (Geel 1976 citováno dle Kalous, Veselý 2006; 24–25).

Tabulka č. 2: Hlavní zdroje informací o sexualitě (převzato z Janiš 2008; 35 – 36)

Zdroj	Realizátor				
	Weiss, Zvěřina		Janiš		Kubrichtová
	1994		1996		2000
	Muži	Ženy	Muži	Ženy	Celkem
Rodina	6,3	11,6	8,2	15,6	27
Sourozenci	0	0	9,5	8,8	6
Škola	5,7	8,8	12,7	10,5	12
Masmédia	11,7	9,4	5,4	9,5	3
Tisk	14,7	13,5	9,5	13,5	18
Knihy	26,2	25,7	4,1	5,2	0
Kamarádi	45,3	35,3	47,8	36,3	34
Ostatní	5	8,3	2,8	0,6	4

Legenda:

Weiss, P., Zvěřina, J. Sexuální chování obyvatel České republiky. Praha: Alberta, 1999.

Janiš, K. Zdroje informací o otázkách lidské sexuality (1996 a.) publikovány např. Janiš, K. Horáková, Z., Vybrané údaje z realizovaného průzkumu k otázkám sexuální výchovy. In. Sexuální výchova na základních a středních školách (sborník). Hradec Králové: Gaudeamus, 1997. s. 51 – 59.

Kubrichtová, L. Sexuální chování mládeže v České republice a ve světě. In 8. celostátní kongres k sexuální výchově v České republice. Praha: SPRSV, 2001. s. 41 – 55.

5 Analýza současné české vzdělávací politiky v oblasti sexuální výchovy na základních školách

S poznatky z předchozích kapitol nyní již lze přistoupit k samotné analýze vzdělávací politiky základního vzdělávání v oblasti sexuální výchovy. Tato kapitola bude v úvodu sledovat hlavní změny v základním vzdělávání, jež s sebou přináší kurikulární reforma školství z roku 2004. Hlavní pozornost však bude věnována postavení sexuální výchovy vymezené Rámcovým vzdělávacím programem pro základní vzdělávání (dále RVP ZV).

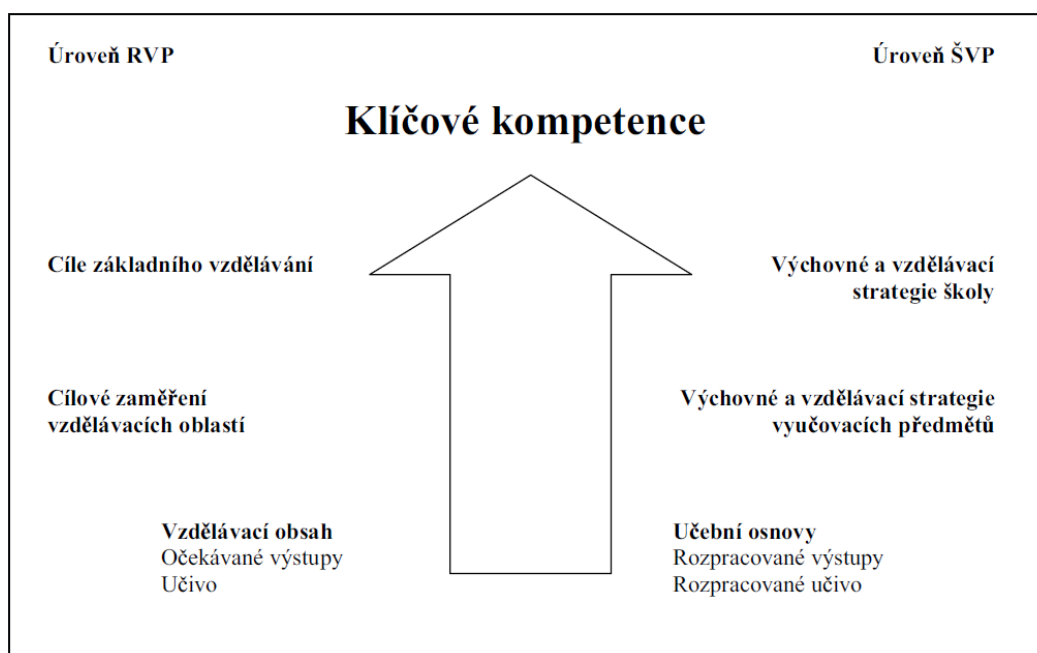
5.1 Systém základního vzdělávání v ČR

Současné vzdělávání v primárním školství se vyznačuje platností dvou vzdělávacích koncepcí. Od **Standardu základního vzdělávání** z roku 1995 se postupně přechází na nový **Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání** (2005), který začal platit od školního roku 2007/2008 v prvních ročnících 1. stupně, respektive šestých ročnících 2. stupně základní školy. To znamená, že ve školním roce 2011/2012 by se mělo podle nového RVP ZV učit již ve všech ročnících na všech základních školách.

Podle školského zákona z roku 2004 je systém vzdělávacích programů v České republice určen následovně: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (MŠMT) má povinnost zpracovávat **Národní program vzdělávání**, který „projednává s vybranými odborníky z vědy a praxe, s příslušnými ústředními odborovými orgány, příslušnými organizacemi zaměstnavatelů s celostátní působností a s kraji a předkládá jej vládě k projednání“ (Zákon č. 561/2004 Sb.). Vláda jej pak předkládá ke schválení Poslanecké sněmovně a Senátu. V tomto programu jsou rozpracovány vzdělávací cíle určené školským zákonem a také vymezeny hlavní vzdělávací oblasti. Pro každý obor vzdělání jsou vytvářeny tzv. **rámcové vzdělávací programy**, které vymezují „povinný obsah, rozsah a podmínky vzdělávání; jsou závazné pro tvorbu školních vzdělávacích programů, hodnocení výsledků vzdělávání dětí a žáků, tvorbu a posuzování učebnic a učebních textů“ (Zákon č. 561/2004 Sb.). Podle těchto rámcových vzdělávacích programů si pak jednotlivé školy tvoří vlastní **školní vzdělávací programy**.

Tento nový systém kurikulárních dokumentů pro vzdělávání tvoří tudíž dvě úrovně: státní (*Národní program vzdělávání, rámcové vzdělávací programy*) a školní (*Školní vzdělávací program*). Dává větší moc do rukou ředitelů škol a učitelů, kteří mají možnost více rozhodovat o podobě vzdělávání, ale zároveň také zvyšuje jejich odpovědnost za kvalitu a obsah vzdělávání. Hlavní změnou, kterou přináší RVP ZV, jsou nově formulované **vzdělávací cíle**, kterým je podřízen obsah vzdělávání. Byly proto formulovány očekávané výstupy jednotlivých vzdělávacích oblastí, které jsou pro tvorbu školních vzdělávacích programů závazné, zatímco učivo formulované v RVP ZV je doporučeno a školy si ho mohou pozměnit na základě vlastního uvážení tak, aby jim lépe pomohlo naplnit závazné očekávané výstupy (Tomek 2004; 8).

Tabulka č. 3: Směřování k utváření a rozvíjení klíčových kompetencí žáků

Zdroj: VÚP. *Rámcový vzdělávací program základního vzdělávání*. s. 19

Když si to shrneme, tak do české školy nové kurikulum přináší řadu změn tím, že:

- „specifikuje úroveň **klíčových kompetencí**, již by měli žáci dosáhnout;
- vymezuje vzdělávací **obsah** - očekávané výstupy a učivo;
- zařazuje **průřezová témata** s výrazně formativními funkcemi;
- podporuje **komplexní přístup** k realizaci vzdělávacího obsahu;
- dává **možnosti vhodného propojování**;
- předpokládá **volbu různých metod a forem** výuky“ (Marádová 2006).

5.2 Implementace sexuální výchovy do Rámcového vzdělávacího programu základního vzdělávání

Vzdělávací obsah základního vzdělávání je dle RVP ZV rozdělen do **9 základních vzdělávacích oblastí**, které jsou tvořeny jedním, nebo více vzdělávacími obory – v závorce:

- Jazyk a jazyková komunikace (Český jazyk a literatura, Cizí jazyk)
- Matematika a její aplikace (Matematika a její aplikace)
- Informační a komunikační technologie (Informační a komunikační technologie)
- Člověk a jeho svět (Člověk a jeho svět)
- Člověk a společnost (Dějepis, Výchova k občanství)
- Člověk a příroda (Fyzika, Chemie, Přírodopis, Zeměpis)
- Umění a kultura (Hudební výchova, Výtvarná výchova)
- Člověk a zdraví (Výchova ke zdraví, Tělesná výchova)
- Člověk a svět práce (Člověk a svět práce)

Sexuální výchova je v RVP ZV zakomponována do dvou povinných vzdělávacích oblastí: **Člověk a jeho svět** (konkrétně okruh Člověk a jeho zdraví) pro *1. stupeň* základní školy a **Člověk a zdraví** (konkrétně okruh Výchova ke zdraví) pro *2. stupeň* základní školy. Je tudíž nedílnou **součástí výchovy ke zdraví**, která se vyučuje od prvního ročníku. Mimo tyto povinné vzdělávací oblasti existují ještě tzv. „*doplňující vzdělávací obory, které nejsou povinnou součástí základního vzdělávání, jeho vzdělávací obsah pouze doplňují a rozšiřují*“ (RVP ZV 2007; 87) Od 1. září 2010 je mezi tyto doplňující vzdělávací obory zahrnuta i Etická výchova, která ve vzdělávací oblasti Člověk a jeho svět navazuje na základy sexuální výchovy. **Sexuální výchova v českém základním školství netvoří samostatný povinný předmět, ale je realizována v rámci jiných předmětů** (RVP ZV 2007).

Na **prvním stupni ZŠ** (1. až 5. ročník) se prvky sexuální výchovy objevují ve vzdělávací oblasti Člověk a jeho svět v oboru **Člověk a jeho zdraví** ve 2 tematických okruzích:

- „*lidské tělo – životní potřeby a projevy, základní stavba a funkce, pohlavní rozdíly mezi mužem a ženou, základy lidské reprodukce, vývoj jedince;*

- *partnerství, rodičovství, základy sexuální výchovy – rodina a partnerství, biologické a psychické změny v dospívání, etická stránka sexuality, HIV/AIDS (cesty přenosu)*“ (RVZ ZV 2007; 42).

Toto učivo má být prostředkem k dosažení očekávaných výstupů, které jsou v RVP ZV na konci 5. a 9. ročníku stanoveny jako závazné. Pro výše zmíněné dva okruhy jsou popsány očekávané výstupy tak, že žák „*uplatňuje základní dovednosti a návyky související s podporou zdraví a jeho preventivní ochranou*“ a „*uplatňuje ohleduplné chování k druhému pohlaví a orientuje se v bezpečných způsobech sexuálního chování mezi chlapci a děvčaty v daném věku*“ (RVZ ZV 2007; 42).

Učivo sexuální výchovy se na **druhém** stupni ZŠ objevuje v několika tematických okruzích vzdělávacího oboru *Výchova ke zdraví*:

- **„Vztahy mezi lidmi a formy soužití:**
  - *vztahy ve dvojici – kamarádství, přátelství, láska, partnerské vztahy, manželství a rodičovství;*
- **Změny v životě člověka a jejich reflexe:**
  - *dětství, puberta, dospívání – tělesné, duševní a společenské změny;*
  - *sexuální dospívání a reprodukční zdraví – předčasná sexuální zkušenost; těhotenství a rodičovství mladistvých; poruchy pohlavní identity;*
- **Zdravý způsob života a péče o zdraví:**
  - *tělesná a duševní hygiena – zásady osobní, intimní a duševní hygieny, otužování, význam pohybu pro zdraví;*
  - *ochrana před přenosnými i nepřenositelnými chorobami, chronickým onemocněním a úrazy – bezpečné způsoby chování (nemoci přenosné pohlavním stykem, HIV/AIDS, hepatitidy); preventivní a lékařská péče; odpovědné chování v situacích úrazu a život ohrožujících stavů (úrazy v domácnosti, při sportu, na pracovišti, v dopravě);*
- **Rizika ohrožující zdraví a jejich prevence:**
  - *bezpečné chování – komunikace s vrstevníky a neznámými lidmi, pohyb v rizikovém prostředí, přítomnost v konfliktních a krizových situacích;*
  - *skryté formy a stupně individuálního násilí a zneužívání, sexuální kriminalita – šikana a jiné projevy násilí; formy sexuálního*

zneužívání dětí; komunikace se službami odborné pomoci“ (RVP ZV 2007; 74–75).

Kompetence žáků získané v průběhu sexuální výchovy jsou na konci druhého stupně základní školy popsány následujícími závaznými výstupy, kdy by žák měl **„uplatňovat osvojené preventivní způsoby rozhodování, chování a jednání v souvislosti s běžnými, přenosnými, civilizačními a jinými chorobami; optimálně reagovat na fyziologické změny v období dospívání a kultivovaně se chovat k opačnému pohlaví a v souvislosti se zdravím, etikou, morálkou a životními cíli mladých lidí přijímat odpovědnost za bezpečné sexuální chování“** (RVP ZV 2007; 74).

Mimo výše zmíněných povinných vzdělávacích oblastí je sexuální výchova částečně zahrnuta do učiva doplňujícího vzdělávacího oboru **Etické výchovy**, která je do RVP ZV zahrnuta s účinností od 1. 9. 2010 a je doporučena jak pro první, tak i pro druhý stupeň ZŠ. Hlavními cíli etické výchovy je vést žáka k navázání a udržení uspokojivých vztahů, měla by mu pomoci vytvořit si pravdivý obraz sebe sama, vzbuzovat v něm tvořivost při řešení každodenních problémů, podporovat a rozvíjet jeho schopnost vytvářet si vlastní názory a postoje a využívat při tom svůj úsudek i poznatky z diskuze s druhými. Žák by se měl také naučit kritickému vnímání vlivu vzorů při vytváření vlastního světového názoru a orientovat se v souvislostech moderního světa a jeho problémech (RVP ZV 2007; 90). V rámci tohoto oboru žáci získávají i poznatky z aplikované etické výchovy, jejíž náplní je mimo jiné i oblast *„sexuálního zdraví – zodpovědný vztah k sexualitě; mládí – příprava na lásku, sexuální identita, nezralé rodičovství“* (RVP ZV 2007; 93).

Učivo podle RVP ZV je strukturováno do tematických okruhů a stanoveno souhrnně pro 1. – 5. ročník a 6. – 9. ročník. Je na samotných školách, aby si ve svém školním vzdělávacím programu samy určily, jaké učivo se bude učit v jednotlivých ročnících a jakou formou bude výuka probíhat. **Teprve na úrovni ŠVP se učivo stává závazným.** Škola má možnost se rozhodnout, jak bude dosahovat závazných cílů v RVP ZV, zda realizací samostatného předmětu s vymezenou hodinovou dotací nebo připojením jednotlivých tematických okruhů k jiným vyučovacím předmětům. Nicméně závazné výstupy i učivo musí být formulovány v obou případech (Tomek 2004; 11).

Tato koncepce se snaží integrovat učivo na úrovni témat a tematických okruhů z jednotlivých vzdělávacích oborů. Základní ideou je tak posilování nepředmětového

přístupu ke vzdělávání, jehož hlavní podmínkou je kvalifikovaný učitel. Vzhledem k těmto kurikulárním změnám nelze proto pochybovat o nutnosti kvalitní jak teoretické, tak i metodické připravenosti učitele (viz kap. 5.2.2 Význam učitele při sexuální výchově) k sexuální výchově (Rašková 2008; 31–32).

5.2.1 Doporučení MŠMT k realizaci sexuální výchovy

Dne 18. 6. 2011 Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy na svých internetových stránkách zveřejnilo doporučení adresované ředitelům základních škol k realizaci sexuální výchovy, vycházející z „*ucelené koncepce podpory a ochrany zdraví ve školách*“ (MŠMT 2010; 1). Společně s tímto materiálem měla být do škol distribuována i příručka *Sexuální výchova – Vybraná témata* (2009), která je souborem příspěvků odborníků k aktuálním tématům sexuální výchovy a rádcem pro učitele, jak s dětmi o sexu mluvit. Tato příručka však vyvolala vášnivé diskuze mezi některými konzervativními rodiči na jedné straně a odborníky na straně druhé. Rodičům se nelíbilo, že by se jejich děti o pohlavním životě měli učit už od první třídy základní školy a výuka by byla v rámci jiných předmětů povinná. Ohrazovali se i proti určitým metodám, které příručka nabízela. Brněnský Výbor na ochranu rodičovských práv (VORP) proto zorganizoval petici, kterou podepsalo na 40 tisíc rodičů a odpůrců povinné sexuální výchovy na školách. Ministerstvo školství v čele s Josefem Dobešem ve snaze uklidnit rozbouřenou veřejnost stáhl zmiňovanou příručku z internetových stránek MŠMT a Dobeš přislíbil rodičům její přepracování a také, že s nimi učitelé budou předem konzultovat náplň sexuální výchovy (*Sex. výchova bude nepovinná ...* 2011). Doporučení MŠMT k užívání této příručky bylo zrušeno, ale bylo ponecháno zcela na školách, zda ji při výuce využijí, nebo ne.

Materiál, který obsahuje dokument *Doporučení MŠMT k realizaci sexuální výchovy*, je stále dostupný na internetových stránkách MŠMT. Je určen především učitelům a ředitelům škol, kterým se snaží poskytnout základní informace pro pochopení všech souvislostí a implementaci sexuální výchovy do celého výchovně vzdělávacího procesu, ale také argumentační nástroj pro komplexní pojetí sexuální výchovy (MŠMT 2010; 1). Doporučení silně akcentuje nutnost pojmání sexuální výchovy v širších souvislostech tak, aby dítěti mimo informací vštěpovala také morální principy a formovala jeho postoje, rozvíjela citovou oblast a v neposlední řadě

i podporovala jeho osobnostní autonomii. Zdůrazňuje mimo biologického hlediska sexuální výchovy, které často převažuje nad ostatními, i hledisko sociální a psychologické, a jejich nutnost rovnovážného propojení. Je třeba brát zřetel na vývojové předpoklady žáků a jejich poznávací možnosti. S ohledem na to má sexuální výchova směřovat k tomu, *„aby si žáci osvojili a kultivovali odpovědné chování, rozhodování a komunikaci v situacích souvisejících s reprodukčním zdravím, partnerskými vztahy, rodinným životem a rodičovstvím a aby jejich vstup do dospělosti byl provázen odpovědným přístupem ke zdraví a založení rodiny“* (MŠMT 2010; 3).

5.2.2 Učitel jako významný aktér ovlivňující konkrétní podobu sexuální výchovy ve škole

Velmi důležitým článkem v procesu implementace a následně realizace sexuální výchovy na základní škole je osobnost vyučujícího pedagoga. Sexuální výchova je problematika závažná a velmi citlivá, klade tudíž na učitele specifické požadavky. Její komplexní pojetí zasahuje z hlediska odborného do oblasti medicíny, resp. biologie (sexuologie, gynekologie, venerologie, reprodukční medicína), psychologie, sociologie, sexuální filozofie, antropologie, rodinného a trestního práva, rodinné a populační politiky, etiky a vlastní pedagogiky. Efektivní sexuální výchova si proto nevystačí se suplováním lékařů ve výuce (Brzek, Mellan 1994; 4–5).

Je třeba zdůraznit, že současná generace učitelů sama neprošla soustavnou sexuální výchovou ve škole a mnozí z nich ani v rodině. Podle výzkumů z pedagogické praxe (Rašková 2005, 2006) vyplývá, že se učitelé problematice sexuální výchovy systematicky nevěnují, popřípadě ji řeší dle okolností, které vyplynou na základě některé nepředvídatelné situace (viz Příloha č. 4). Sami učitelé připouštějí nedostatek osobních zkušeností z dětství a přiznávají, že někdy těžko hledají bezprostřední odpovědi na přímé otázky žáků (Rašková 2008; 47). Učitelé sexuální výchovy pak předávají žákům takové poznatky, které vlastním iniciativním studiem získali, a prezentují většinou svoje postoje utvářené na základě vlastní sexuální historie (Brzek, Mellan 1994; 39).

Na učitele sexuální výchovy jsou kladeny specifické požadavky nejen z hlediska odborné připravenosti, ale také co se týče jeho osobnostních rysů. Měl by to být člověk *„zodpovědný a sám vůči veškerým sexuálním otázkám vnitřně svobodný“* (Machová,

Hamanová 2002; 169). V dokumentu MŠMT zaznívá požadavek, aby to byl člověk „zvláště pozitivně smýšlející, empatický, kreativní, schopný vést konstruktivní dialog a diskuzi, kolegiální, respektovaný a uznávaný“ (MŠMT 2010; 5).

Současný stav sexuální výchovy na základních školách nepočítá se systematickou přípravou sexuálních pedagogů, což vzhledem k výše zmíněným nárokům způsobuje nejednotnost koncepce sexuální výchovy tak, jak je popsána v RVP ZV. Podle odborníků (např. Rašková, Brzek, Mellan) je základním předpokladem efektivní sexuální výchovy zřízení samostatného multidisciplinárního oboru na pedagogických fakultách, „ *kterým by sexuální pedagogika byla schopna jednotlivé disciplíny integrovat a integrované poznatky dále rozvíjet*“ (Brzek, Mellan 1994; 5). Každá odborná kvalifikace učitele vyžaduje jeho profesní znalosti a dovednosti z oblasti pedagogické, didaktické a psychologické. Z tohoto důvodu je důležité, aby příprava k realizaci sexuální výchovy byla zařazena do vysokoškolského vzdělávání učitelů (Rašková 2008; 147).

Jak již bylo v práci zmíněno, sexuální výchova vyžaduje zvláště citlivý přístup k žákům, má svoje specifické metody i prostředky. Tento přístup a vhodné zvolení témat a jejich adekvátních forem podání nezajišťují autoři učebnic a metodických příruček ani autoři učebních osnov, nýbrž tento nelehký úkol leží na bedrech pedagogů. Proto se právě učitel stává nejdůležitějším článkem v procesu přeměny proklamovaných idejí ve skutečné hodnoty života (Marádová 2006).

5.2.3 Učebnice sexuální výchovy

MŠMT vytváří odborné komise, které mají za úkol schvalování učebnic pro základní školy, uděluje jim tzv. schvalovací doložky, které mají omezenou dobu platnosti. V současnosti existuje pouze jediná učebnice týkající se sexuální výchovy s doložkou od MŠMT. Jedná se o učebnici *Občanská výchova, Rodinná výchova pro 8. ročník základní školy a tercií víceletého gymnázia*⁴. Tato učebnice měla doložku platnou od roku 2005 do roku 2011, kdy bylo nutné požádat o prodloužení. Avšak prodloužení doložky bylo podníceno právě úpravami částí zabývajících se sexuální výchovou (viz Přílohy č. 5 a 6), které byly dle České pozice vyžadovány konzervativci z Výboru

⁴ Janošková, D.; Ondráčková, M.; Čábalová, D.; Marková, H.; Šebková, J.: *Občanská výchova, Rodinná výchova pro 8. ročník základní školy a tercií víceletého gymnázia*. Vydání: 1.

na obranu rodičovských práv (Dvě učebnice ... 2011). Z učebnice tak například zmizela fotografie devianta či ilustrované instrukce, jak správně nasadit prezervativ (viz odkazy v přílohách).

Mimo učebnice s doložkou MŠMT existuje řada dalších příruček sexuální výchovy a odborných publikací pojednávajících o sexuálním vývoji a životě, které jsou zpracované odborníky z řad sexuologů či pedagogů. Jestli je učitel využije a obohatí tak výuku, záleží zcela na něm.

Závěr

Sexuální výchova si vybudovala na konci dvacátého století poměrně stabilní pozici ve školní výuce, avšak je to výsledek dlouhé cesty provázené četnými spory, jejichž příčinou bylo mnohaleté tabuizování témat souvisejících se sexualitou. Významným historickým mezníkem, který nastartoval pozitivní přístup k sexualitě, bylo objevení psychoanalýzy na konci 19. století a její vliv na vnímání sexuality jako důležité součásti života každého jedince. Díky vědeckým poznatkům z oboru psychologie a sexuologie dnes víme, že chování – i sexuální lze usměrňovat společenským působením. Současné negativní trendy ve společnosti, především rozšiřování pandemie HIV/AIDS, stoupající počet mravnostních trestných činů se sexuálním podtextem a růst rozvodovosti přímo volají takovému působení v podobě komplexně pojímané sexuální výchovy dětí.

Zjistili jsme, že podoba sexuální výchovy ve škole se vyvíjela vždy společně s postojem veřejnosti k sexualitě, který je ovlivňován kromě vědeckých poznatků také morálními hodnotami a kulturním prostředím. Zkušenosti z realizace sexuální výchovy v zahraničí tento fakt potvrzují. Pozorujeme velkou variabilitu mezi vybranými evropskými zeměmi co do vzniku první ucelené koncepce sexuální výchovy na školách (nejdelší tradici má ve Švédsku), rozdíly nacházíme také v povinnosti zahrnout tuto výchovu do školních osnov (ve Velké Británii je takové rozhodnutí ponecháno zcela v kompetenci ředitelů škol), forma realizace výchovy variuje od samostatného předmětu, přes rozložení výchovy do výuky v jiných předmětech až po realizaci besed s odborníky. Rozdílný je i věk dítěte, ve kterém je zahajována sexuální výchova (ve Finsku již od mateřské školy) a největší odlišnosti pozorujeme v samotném obsahu sexuální výchovy. Společným rysem snahy jednotlivých zemí realizovat sexuální výchovu je zdůrazňování potřeby celospolečenského zapojení do výchovy, respektive úzké spolupráce rodiny a školy.

Pedagogické teorie sexuální výchovy zdůrazňují její specifickou i ve volbě metod. Tato výchova předpokládá rozvoj sociálních dovedností žáků, jejich schopnosti komunikace a osvojování pozitivních modelů mezilidských vztahů. Vzhledem k tomuto cíli výchovy je nejvhodnější metodou interaktivní práce s žáky a aktivní diskuse nad modelovými situacemi, které kladou větší důraz na rozvíjení nejen kognitivní složky výchovy, ale především emocionální a postojevé.

V České republice můžeme pokusy zavést sexuální výchovu na základních školách jako samostatný povinný předmět s vlastními osnovami označit jako neúspěšné. Proti těmto snahám se ohrazuje poměrně velká část rodičů, kteří si vyhrazují právo na přednostní výchovu svých dětí, především týká-li se tak citlivého tématu, jakým sexuální výchova bezesporu je. Nábožensky založení rodiče, zastánci konzervativních hodnot nesouhlasí se zásahem státu do intimity svých dětí. Na druhé straně odborníci varují před až úzkostlivou snahou některých rodičů popírat dětskou sexualitu, před nezájmem, studem či nekompetentností velké části rodičů předávat svým dětem důležité informace z oblasti sexuality a působit také na vytváření jejich zodpovědného sexuálního chování. Akcentují proto potřebu školní výchovné činnosti, která jako jediná může zajistit komplexní přípravu všech dětí na jejich život ve společnosti, ve kterém sexualita má své pevné místo. Tyto spory, jak jsme zjistili, se vyznačují především nefungující celospolečenskou diskuzí, do které by se zapojila celá rodičovská obec (ne pouze její konzervativní křídlo, které má velkou tendenci zastupovat názory všech rodičů), představitelé z řad odborníků a stát jako garant vzdělávání.

V současnosti jsme v oblasti sexuální výchovy dosáhli toho, že má v platném legislativním dokumentu – Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání – své místo ve vzdělávacích oblastech Člověk a jeho svět a Člověk a zdraví. V praxi to znamená, že jsou prvky sexuální výchovy rozptýleny v tematických okruzích jiných předmětů. V tomto legislativním dokumentu jsou formulovány jako povinné klíčové kompetence, kterých žák musí na konci určitého vzdělávacího období dosáhnout, učivo je v tomto ohledu pouze doporučené. Do jaké míry tak dojde ke skutečně efektivní sexuální výchově, záleží především na ředitelích škol, koordinátorech školních vzdělávacích programů a samotných učitelích, kterým je dána do rukou větší pravomoc rozhodovat o formách i metodách výchovného působení v oblasti sexuality. Je otázkou, jak přijmou tuto zodpovědnost a nakolik se jim podaří integrovat témata sexuální výchovy v procesu změn do jednotlivých předmětů a jak aktivně budou přistupovat nejen v její výuce, ale také ve svém dalším vzdělávání.

Summary

By the end of the twentieth century, sex education had become an integral part of school education. It was the result of a long and uneasy journey, since there had always been efforts to taboo anything connected with sexuality. An important turning point was, at the end of the nineteenth century, the discovery of psychoanalysis and its influence on the perception of sexuality as an important part in an individual's life. This breakthrough helped in a positive way to change society's attitude towards sexuality. We now understand, thanks to scientific findings in the field of psychology and sexology, that all kinds of behaviour (including the sexual one) can be altered through the influence of society. Current negative trends in society, most importantly the spread of HIV/AIDS, a growing number of sexual criminal offences and an increase in divorce rates, are all calling for a complex and well thought-through sex education, which should commence at an early age.

We have come to the discovery that the form of sex education had evolved in the same way as had the attitude of the public towards sexuality itself. This attitude is under the influence of scientific progress, moral values and cultural environment. Observing sex education in practice in other countries, we can find support for these claims. Sex education differs in the length of its tradition (the country with the longest history of sex education is Sweden), differences can also be found in other areas, such as the question of whether it should be mandatory (in Great Britain, such decisions are made by individual schools). There are also variations in the form of sex education itself: in some institutions it is thought as a separate subject, it is included as a part of other subjects in others, and somewhere it is thought through talks with experts. There are differences in the age from which sex education is thought (starting at nursery schools in Finland). What differs the most is the content of sex education. What all countries have in common, however, is the fact that they strive to engage society as a whole to take part in the education and to encourage cooperation between schools and families.

Pedagogical theory of sex education emphasises its particularity in the use of different methods. Sex education hopes to develop social skills in pupils and their ability to communicate and acquire positive models of interpersonal relations. Due to this objective of sex education, the most appropriate method of learning is interactive

work and active discussion over model situations. These should emphasise the development of emotions, attitudes and learning skills.

In the Czech Republic, attempts to establish sex education at primary schools could be called unsuccessful. A relatively large proportion of parents reserve the right to their own ways of sex education. Conservative and religiously oriented parents disagree with state's intervention into what they consider to be the intimacy of their offspring. On the other hand, experts warn against the punctilious attempts of certain parents to deny their children's sexuality, and against ignorance, shyness or inability of the majority of parents in their attitude towards passing their knowledge in the area of sexuality to their children and in doing so forming their offspring's responsible attitude towards sexual behaviour. These parents then put emphasis on the role of schools in sex education. They believe that it is only formal institutions which can ensure their children's readiness for an independent life in the society in which sexuality is an important denominator. We have found that a typical feature of these disputes is a non-existing discussion on the level of society as a whole – nowadays, parents are mostly represented only by their conservative wing. There should be a place for a discussion between parents, experts and the state, which plays a key role in ensuring education.

So far, we have achieved the inclusion of sex education into a valid legislative document called *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání* as a part of sections called *Člověk a jeho svět* (Human Beings and Their World) and *Člověk a zdraví* (Human Beings and Health). In practice this means that sex education has been diffused into other school subjects. This legislative document states mandatory knowledge which is to be gained in a particular time period, however, the content of the lessons is only recommended, not ordered. To what extent an effective sex education is realized lies on the shoulders of school principals, teachers, and the coordinators of education programs. These individuals have the power to make decisions about methods and forms which sex education takes. It is a subject for debate how they will accept this responsibility and to what extent they will be able to integrate topics of sexual education into individual school subjects and how actively they will take part in its teaching and their own further professional education.

Použitá literatura

- ALAN, Josef. *Etapy života očima sociologie*. Praha: Panorama, 1989. 439 s. ISBN 80-7038-044-6.
- BIANCHI, Gabriel. „Diskursy sexuality“. In Šulová, Lenka, Tomáš Fait, Petr Weiss a kol. *Výchova k sexuálně reprodukčnímu zdraví*. Praha: MAXDORF, 2011. s. 131–133. ISBN 978-80-7345-238-4.
- BIANCHI, Gabriel. „Sexualita jako politikum, sexualita a občianstvo“. In *Upgrade pre sexuálnu výchovu: Sborník z konferencie Alternatívy zodpovednej sexuálnej výchovy*. Bratislava: VEDA – KVS BK SAV, 2003. S. 93–100. ISBN 80-224-0783-6.
- BRZEK, Antonín, Slavomil HUBÁLEK, Ivo PROCHÁZKA. „K problematice AIDS“. In Brtníková, Marta a kol. *Sex? AIDS!* Praha: Horizont, 1989. s. 126–127. ISBN 80-7012-021-5.
- BRZEK, Antonín, Jiří MELLAN. *Soustavná sexuální výchova na základních a středních školách*. Praha: YMCA – Živá rodina, 1994. 78 s.
- FAFEJTA, Martin. *Úvod do sociologie pohlaví a sexuality*. Věrovany: Nakladatelství Jan Pizskiewicz, 2004. 159 s. ISBN 80-86768-06-6.
- GIDDENS, Anthony. *The transformation of intimacy: sexuality, love and eroticism in modern societies*. Cambridge: Polity Press, 1992. 212 s. ISBN 0-8047-2214-5.
- HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum : Základní metody a aplikace*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005. 408 s. ISBN 80-7367-040-2.
- HOWLETT, Michael, M. RAMESH. *Studying public policy : Policy Cycles and Policy Subsystems*. Toronto: Oxford University Press, 1995. 239 s. ISBN 0-19-540976-0.
- JANIŠ, Kamil. „Sexuální výchova – vybrané otázky“. In *Sborník referátů z 12. celostátního kongresu k sexuální výchově 2004, Pardubice*. [online]. Společnost pro plánování rodiny a sexuální výchovu. 2004. s. n. [cit. 10. 2. 2012]. Dostupné z WWW: <<http://www.planovanirodiny.cz/view.php?cisloclanku=2006010626>>.
- JANIŠ, Kamil. „Sexuální výchova a její omyly“. In *Sborník referátů z 13. celostátního kongresu k sexuální výchově 2005, Pardubice*. [online]. Společnost pro plánování rodiny a sexuální výchovu. 2005. s. n. [cit. 8. 5. 2012]. Dostupné z WWW: <<http://www.planovanirodiny.cz/view.php?cisloclanku=2005112502>>.
- JANIŠ, Kamil. „Zkušenosti z realizace sexuální výchovy v zahraničí“. In *Sborník referátů z 14. celostátního kongresu k sexuální výchově 2006, Pardubice*. [online]. Společnost pro plánování rodiny a sexuální výchovu. 2006. s. n. [cit. 8. 5. 2012]. Dostupné z WWW: <<http://www.planovanirodiny.cz/view.php?cisloclanku=2006102103>>.

- JANIŠ, Kamil. „Sexuální výchova včera, dnes a zítra“. In *Sborník referátů z 3. moravského regionálního kongresu k sexuální výchově 2008, Pardubice*. [online]. Společnost pro plánování rodiny a sexuální výchovu. 2008. s. n. [cit. 8. 5. 2012]. Dostupné z WWW: <http://www.planovanirodiny.cz/storage/brod08/02sv_vcera_dnes_zitra.pdf>.
- JARKOVSKÁ, Lucie, Irena SMETÁČKOVÁ. „Škola jako generovaný prostor“. In *Gender ve škole: Příručka pro budoucí i současné učitelky a učitele*. [online]. Praha: Otevřená společnost, o. p. s., 2006. s. 14–19. [cit. 12. 2. 2012]. Dostupné z WWW: <<http://www.osops.cz/download/files/gender1/gvs2-komplet.pdf>>.
- KALOUS, Jaroslav, VESELÝ, Arnošt. *Teorie a nástroje vzdělávací politiky*. Praha: Karolinum, 2006. 173 s. ISBN 80-246-1260-7.
- KELLER, Jan. *Úvod do sociologie*. Praha: SLON, 2004. 204 s. ISBN 80-86429-39-3.
- KLIMEŠ, Jeroným. *Srovnání dvou sexuálních příruček*. [online]. 2010. 12 s. [cit. 20. 3. 2012]. Dostupné z WWW: <http://klimes.mysteria.cz/clanky/psychologie/sexualni_prirucky.pdf>.
- MACHOVÁ, Jitka, Jana HAMANOVÁ. *Reprodukční zdraví v dospívání*. Praha: H & H, 2002. 197 s. ISBN 80-86022-94-3.
- MARÁDOVÁ, Eva. „Rodinná a sexuální výchova v proměnách současné školy“. In *Moravský regionální kongres 2006*. [online]. Společnost pro plánování rodiny a sexuální výchovu. 2006. s.n. [cit. 23. 4. 2012]. Dostupné z WWW: <<http://www.planovanirodiny.cz/view.php?cislocianku=2006062701>>.
- PONDĚLÍČKOVÁ-MAŠLOVÁ, Jaroslava. *O sexuální výchově bez rozpaků*. Praha: Avicenum, 1976. 184 s.
- PONDĚLÍČKOVÁ-MAŠLOVÁ, Jaroslava. „K problematice sexuální výchovy“. In Brtníková, Marta a kol. *Sex? AIDS!* Praha: Horizont, 1989. s. 28–31. ISBN 80-7012-021-5.
- RABOCH, Jan. „K problematice sexuálního zdraví“. In Brtníková, Marta a kol. *Sex? AIDS!* Praha: Horizont, 1989. s. 23–26. ISBN 80-7012-021-5
- RAŠKOVÁ, Miluše. *Připravenost učitele k sexuální výchově v kontextu pedagogické teorie a praxe v české primární škole*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2008. 190 s. ISBN 978-80-244-2077-6.
- RENZETTI, Claire M., Daniel J. CURRAN. *Ženy, muži a společnost*. Praha: Karolinum, 2003. 642 s. ISBN 80-246-0525-2.
- ŠULOVÁ, Lenka. „Sexuální výchova od mateřské školy?“. In *Sborník referátů ze 17. celostátního kongresu k sexuální výchově, 17. – 19. září 2009, Pardubice*. [online].

Společnost pro plánování rodiny a sexuální výchovu. 2009. s. 134–141. [cit. 8. 5. 2012]. Dostupné z WWW:

<<http://www.planovanirodiny.cz/view.php?cislocclanku=2009110202>>.

ŠULOVÁ, Lenka. „Sexuální výchova na školách“. In Šulová, Lenka, Tomáš Fait, Petr Weiss a kol. *Výchova k sexuálně reprodukčnímu zdraví*. Praha: MAXDORF, 2011. s. 386–396. ISBN 978-80-7345-238-4.

TAUBNER, Vladimír, Kamil JANIŠ. *Na pomoc studentům a učitelům v sexuální výchově*. Hradec Králové: Gaudeamus, 1998. 50 s. ISBN 80-7041-194-5.

TOMEK, Karel. „Výchova ke zdraví v kontextu reformy obsahu základního vzdělávání“. In *Fórum výchovy ke zdraví: Příručka pro učitele*. [online]. MŠMT ve spolupráci s VÚP a KALOKAGATHIE: Praha, 2004. S. 6–15. ISBN 80-903439-3-7. [cit. 7. 5. 2012]. Dostupné z WWW:
<<http://aplikace.msmt.cz/PDF/NHForumprirucka.pdf>>.

UZEL, Radim. „Sexuální výchova u nás a v Evropě“. In *Sborník referátů ze 4. kongresu k sexuální výchově, 17. – 19. října 1996, Pardubice*. [online]. Společnost pro plánování rodiny a sexuální výchovu. 1996. s. 62–64. [cit. 10. 2. 2012]. Dostupné z WWW:
<http://www.planovanirodiny.cz/storage/04_kongres_96.pdf>.

UZEL, Radim. *Sexuální výchova*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006. 28 s. ISBN 80-86991-69-5.

UZEL, Radim. „Co je normální v sexualitě člověka“. In Šulová, Lenka, Tomáš Fait, Petr Weiss a kol. *Výchova k sexuálně reprodukčnímu zdraví*. Praha: MAXDORF, 2011. s. 128–129. ISBN 978-80-7345-238-4.

WEISS, Petr, Jaroslav ZVĚŘINA. *Sexuální chování v ČR – situace a trendy*. Praha: Portál, 2001. 160 s. ISBN 80-7178-558-X.

WEISS, Petr. „Vývoj pohlavní identity“. In Šulová, Lenka, Tomáš Fait, Petr Weiss a kol. *Výchova k sexuálně reprodukčnímu zdraví*. Praha: MAXDORF, 2011. s. 71 – 75. ISBN 978-80-7345-238-4.

WYNNYCZUK, Vladimír. „K problematice sexuální výchovy v zahraničí“. In Brtníková, Marta a kol. *Sex? AIDS!* Praha: Horizont, 1989. s.. ISBN 80-7012-021-5.

ŽALUDOVÁ, Martina. *Oběť sexuálního zneužívání: Psychologické, sociální a právní aspekty*. Brno, 2008. 97 s. Diplomová práce. Právnická fakulta Masarykovy univerzity. Katedra právní teorie. Vedoucí diplomové práce JUDr. Drahomíře Houbové, CSc.

Další informační zdroje

ČSÚ. *Rozvodovost*. [online]. 2012. Poslední revize 16. 4. 2012. [cit. 7. 5. 2012]. Dostupné z WWW: <<http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/rozvodovost>>.

Dvě učebnice sexuální výchovy. Jedna vyhovuje, druhá s úchylem už ne.... [online]. *Česká pozice*. [cit. 29. 1. 2012]. Dostupné z WWW: <<http://m.ceskapozice.cz/domov/veda-vzdelavani/dve-ucebnice-sexualni-vychovy-jedna-vyhovuje-druha-s-uchylem-uz-ne>>.

Charta sexuálních a reprodukčních práv IPPF. Vize 2000. (online) Praha: Společnost pro plánování rodiny a sexuální výchovu, 1997. 63 s. (citováno 6. 5. 2012). Dostupné z WWW: <http://www.planovanirodiny.cz/storage/Charta_sex_a_repr_prav_1997.pdf>.

MŠMT. *Doporučení MŠMT k realizaci sexuální výchovy v základních školách*. [online]. 2010. 35 s. [cit. 12. 2. 2012]. Dostupné z WWW: <<http://www.msmt.cz/file/10974>>.

NOVÁK, Pavel. *Zpráva o situaci v oblasti vnitřní bezpečnosti a veřejného pořádku na území České republiky v roce 2011 (ve srovnání s rokem 2010)*. [online]. MV ČR, 2012. s. n. [cit. 7. 5. 2012]. Dostupné z WWW: <<http://www.mvcr.cz/clanek/zprava-o-situaci-v-oblasti-vnitri-bezpecnosti-a-verejneho-poradku-na-uzemi-cr-v-roce-2011.aspx>>.

PÖTHE, Peter. *Prevence sex. zneužití na školách*. [online]. Poslední revize 22. 9. 2011. [cit. 4. 5. 2012]. Dostupné z WWW: <http://www.dr-pothe.com/index.php?view=article&catid=69%3Akategorie-blog&id=247%3Aprevence-sexzneuiti-na-kolach&option=com_content&Itemid=121>.

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. [online]. Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze, 2007. 126 s. [cit. 29. 1. 2012]. Dostupné z WWW: <http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVPZV_2007-07.pdf>.

Sexuální výchova bude nepovinná, Dobeš ustoupil kritikům. [online]. *Idnes*. Poslední revize 25. 3. 2011. [cit. 29. 1. 2012]. Dostupné z WWW: <http://zpravy.idnes.cz/sexualni-vychova-bude-nepovinna-dobes-ustoupil-kritikum-pmc-/domaci.aspx?c=A110325_180913_domaci_vel>.

SEXUOLOGICKÝ ÚSTAV 1. LF UK a VFN. *Sexuální chování v ČR. Srovnání výzkumů z let 1993, 1998, 2003*. [online]. 2004. [cit. 9. 5. 2012]. Dostupné z WWW: <<http://sex.systemic.cz/archive/cze/textbook2005/weiss2.pdf>>.

SZÚ. *Tisková zpráva Národní referenční laboratoře pro AIDS. Trendy vývoje a výskyt HIV/AIDS v ČR v roce 2011*. [online]. 2011. 3 s. [cit. 8. 5. 2012]. Dostupné z WWW: <<http://www.aids-hiv.cz/html/grafy-2011/tiskova-zprava-2011.pdf>>.

VYHNÁLKOVÁ, Lucie. *Sexuální zneužívání, komerční zneužívání dětí*. [online]. MV ČR, nedatováno. 5 s. [cit. 6. 5. 2012]. Dostupné z WWW: <http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/souteze/2006/sod/tyrani/2_sex.pdf>.

WHO Regional Office for Europe and BZgA. *Standards for Sexuality Education in Europe : A framework for policy makers, educational and health authorities and specialists*. [online]. Cologne : Federal Centre for Health Education, BZgA, 2010. 63 s. ISBN 978-3-937707-82-2. [cit. 8. 5. 2012]. Dostupné z WWW: <<http://www.bzga-whocc.de/?uid=00bb137deec756d11410ebaf4ccfdbe0&id=Seite4489>>.

Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon). [online]. 89 s. [cit. 29. 1. 2012]. Dostupné z WWW: <<http://www.novamaturita.cz/skolsky-zakon-a-vyhlaska-1404033137.html>>.

Internetové zdroje

www.czso.cz

www.euro.who.int

www.msmt.cz

www.planovanirodiny.cz

www.rvp.cz

www.unaids.org

www.vuppraha.cz

Seznam příloh

Příloha č. 1: Vývoj celkového zjištěného počtu HIV pozitivních případů a onemocněných AIDS v ČR 1986–2011 (graf)

Příloha č. 2: Použití antikoncepce při prvním pohlavním styku (graf)

Srovnání výzkumů z let 1993, 1998, 2003

Příloha č. 3: Použití antikoncepce v rámci stálých partnerských vztahů (graf)

Srovnání výzkumů z let 1993, 1998, 2003

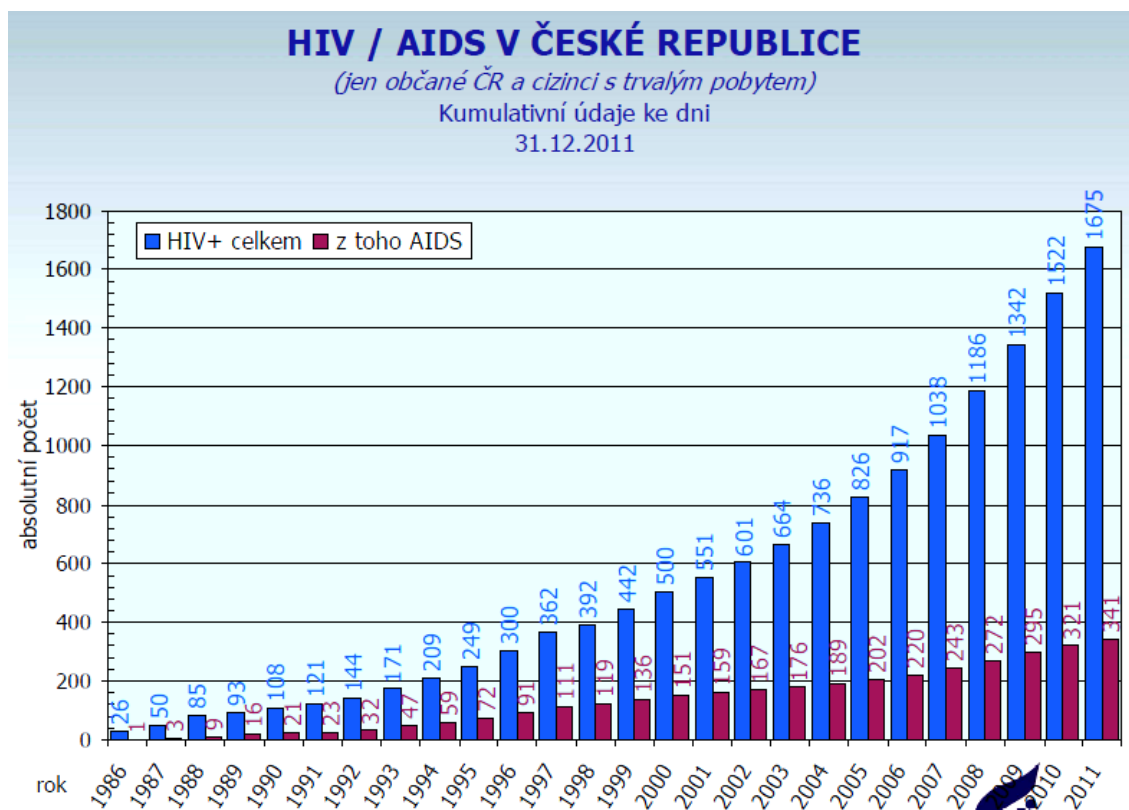
Příloha č. 4: Výsledky výzkumu odborné připravenosti učitelů k sexuální výchově

Příloha č. 5: Původní verze učebnice Občanské a rodinné výchovy pro 8. ročník ZŠ a tercií víceletého gymnázia – tematika sexuální výchovy (2 obrázky)

Příloha č. 6: Nová verze učebnice Občanské a rodinné výchovy pro 8. ročník ZŠ a tercií víceletého gymnázia – tematika sexuální výchovy (2 obrázky)

Přílohy

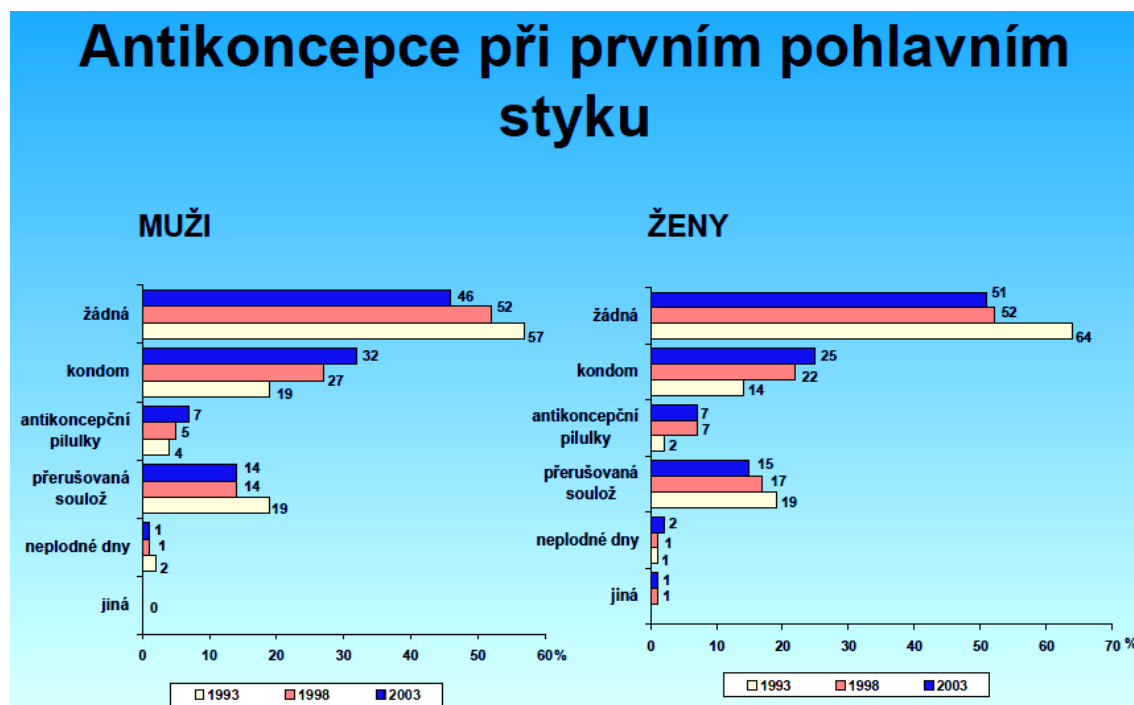
Příloha č. 1: Vývoj celkového zjištěného počtu HIV pozitivních případů a onemocněných AIDS v ČR 1986–2011 (graf)

Zdroj: Státní zdravotní ústav (SZÚ) 2011

Příloha č. 2: Použití antikoncepce při prvním pohlavním styku (graf)

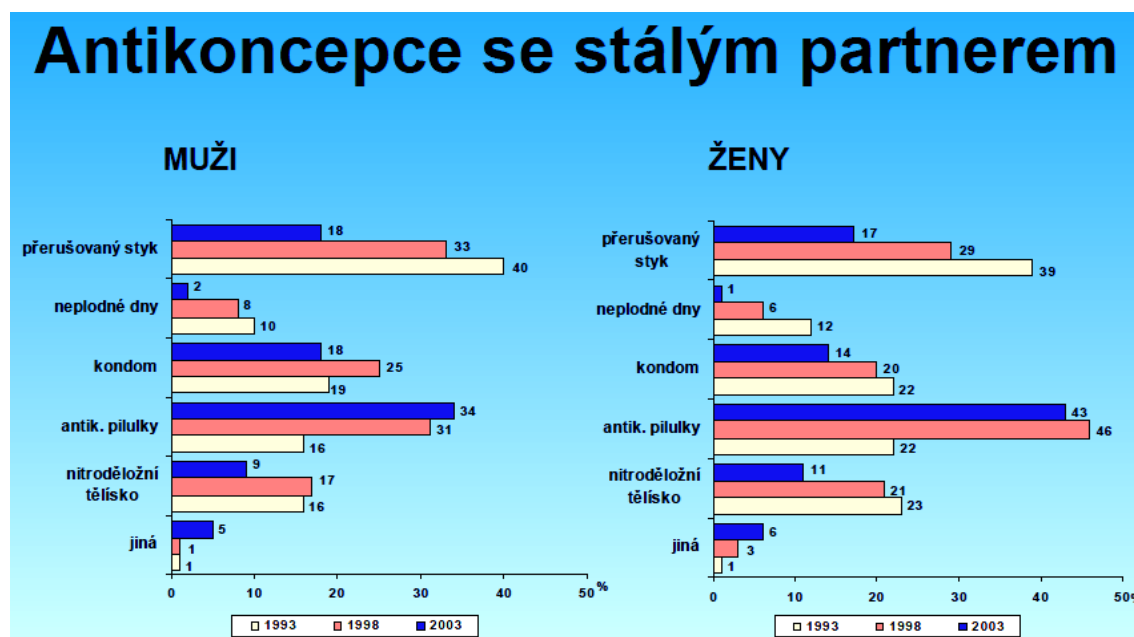
Srovnání výzkumů z let 1993, 1998, 2003

Zdroj: SEXUOLOGICKÝ ÚSTAV 1. LF UK a VFN. *Sexuální chování v ČR. Srovnání výzkumů z let 1993, 1998, 2003.*

Příloha č. 3: Použití antikoncepce v rámci stálých partnerských vztahů (graf)

Srovnání výzkumů z let 1993, 1998, 2003

Zdroj: SEXUOLOGICKÝ ÚSTAV 1. LF UK a VFN. *Sexuální chování v ČR. Srovnání výzkumů z let 1993, 1998, 2003.*

Příloha č. 4: Výsledky výzkumu odborné připravenosti učitelů k sexuální výchově

Parametry výzkumu:

Budoucí učitelé – n = 156; studenti prezenční formy studia oboru učitelství pro 1. stupeň základních škol na PdF UP (141) a téhož oboru na PdF UHK (15)

Učitelé z praxe – n = 173

Výsledky úrovně odborných znalostí o sexuální výchově (získané prostřednictvím didaktického testu):

1. nedokázala definovat sexuální výchovu (61,4 %),
2. nevedla základní cíle sexuální výchovy (69,9 %),
3. nevěděla, která základní témata patří do obsahu sexuální výchovy (52,3 %),
4. nedokázala pojmenovat etické zásady sexuální výchovy (87,8 %),
5. nevedla sexuální a reprodukční práva (75,3 %),
6. nevedla humanizační aspekty sexuální výchovy (93,3 %),
7. neznala principy (pravidla) sexuální výchovy (88,8 %),
8. nevedla specifické metody při uplatňování sexuální výchovy (78,1 %),
9. nevedla specifické formy při uplatňování sexuální výchovy (88,4%),
10. nevedla specifické prostředky při uplatňování sexuální výchovy (79,3%),
11. nevěděla, v jakých rovinách probíhá sexuální výchova dítěte (92,1 %),
12. neznala období, od kterého se datuje snaha o zavedení sexuální výchovy do českých škol (91,5 %),
13. nevedla, kdo má prvotní úlohu při předávání poznatků i vytváření dovedností a postojů k nim (55,6 %).

Zdroj: RAŠKOVÁ, Miluše. *Připravenost učitele k sexuální výchově v kontextu pedagogické teorie a praxe v české primární škole*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2008. S. 137–139.

Příloha č. 5: Původní verze učebnice Občanské a rodinné výchovy pro 8. ročník ZŠ a tercií víceletého gymnázia – tematika sexuální výchovy (2 obrázky)

Původní strana 132

Devrace, úchylka, odklon, odbočení.

Sexuální devrace je trvalá potřeba odchylné přípravy sexuálního vyvrcholení – orgasmu. Týká se buď objektu (inverze), nebo způsobu (perverze).

Najdi ve slovníku cizích slov význam těchto předpon: pedo- fetišis-

LIDSKÁ SEXUALITA ANEB CO JE TO LÁSKA?

Co k lásce patří a co ne?

Závažným problémem pohlavního života mládeže v současné době je konzumní vztah k sexu. Pohlavní styk není chápán jako vyvrcholení silných citových a harmonických vztahů mezi partnery, ale pouze jako biologická potřeba. Sex je uskutečňován s nahodilým partnerem, bez citového prožitku, často pod vlivem alkoholu. Někdy chlapec či dívka udržují vztah s několika partnery současně. Tento jev nazýváme sexuální promiskuitou. Přináší problémy v oblasti citové, mravní, ale především zvyšuje riziko přenosu pohlavních chorob. Při tomto způsobu života také můžeme s větší pravděpodobností potkat člověka trpícího sexuální úchylkou.

K nejčastějším sexuálním devracím patří: exhibicionismus, voyerismus, pedofilie, fetišismus, sadismus, masochismus a další.

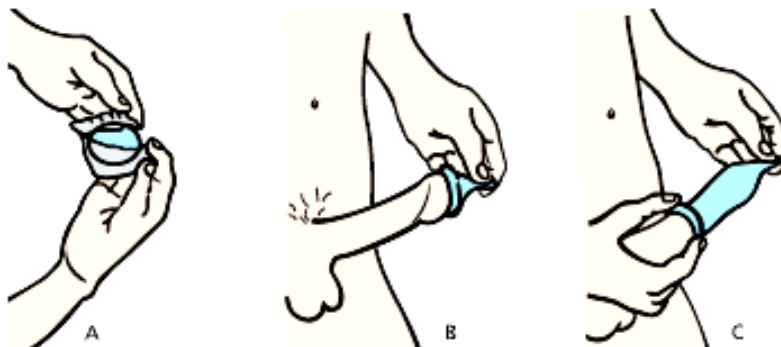

Nepřámem se do této skupiny řadila onanie. Jde o neškodnou pohlavní aktivitu, při níž si člověk navodí vzrušení sám, bez kontaktu s partnerem.

LIDSKÁ SEXUALITA ANEB CO JE TO LÁSKA?

K nejdostupnějším a nejčastěji používaným prostředkům patří kondom. Podobá se nafouknutému balonku. Je zhotoven z jemné gumy a nasazuje se na pohlavní úd.

Jak na to?

- Obal opatrně roztrhnout a kondom vyjmout. Pozor na jeho poškození!
- Sřadit rezervoár, shrnout předkožku a nasadit kondom na žalud.
- Navléknout kondom na pohlavní úd, natáhnout ho co možná nejdále a pevně ho přidržet u kořene penisu během jeho vsunutí do pochvy, ale i při jeho vyjmutí z pochvy

Kondomy si každý může koupit v supermarketech, drogeriích, lékárnách či obchodních domech. Jsou k dostání také v automatech. Kvalitní kondomy mají na krabičce uvedeno datum použitelnosti.

Upozornění

- Nepoužívat kondom opakovaně.
- Při manipulaci dbát na to, aby nedošlo k mechanickému poškození.
- Zabránit styku kondomu s křemem.

Shrnutí

Oba partneři by měli přistupovat k sexuálnímu životu zodpovědně a měli by si naplánovat své rodičovství na dobu, kdy na ně budou skutečně připraveni. Předčasné, neuvážené zahájení pohlavního života bez použití antikoncepce může přinést partnerům neplánované otěhotnění partnerky a tím i řadu následných problémů: Uzavřít sňatek, anebo jít na potrat? Jak to říci rodičům?

Proto by mělo být rozhodnutí o tom, zda mít děti, krokem uvážlivým a plánovaným, aby chom mohli vytvořit milující a zdravou rodinu.

Rodičovství je posláním a uměním, ke kterému potřebujeme nejen talent a dobré znalosti, ale měli bychom být i fyzicky a psychicky zralí.

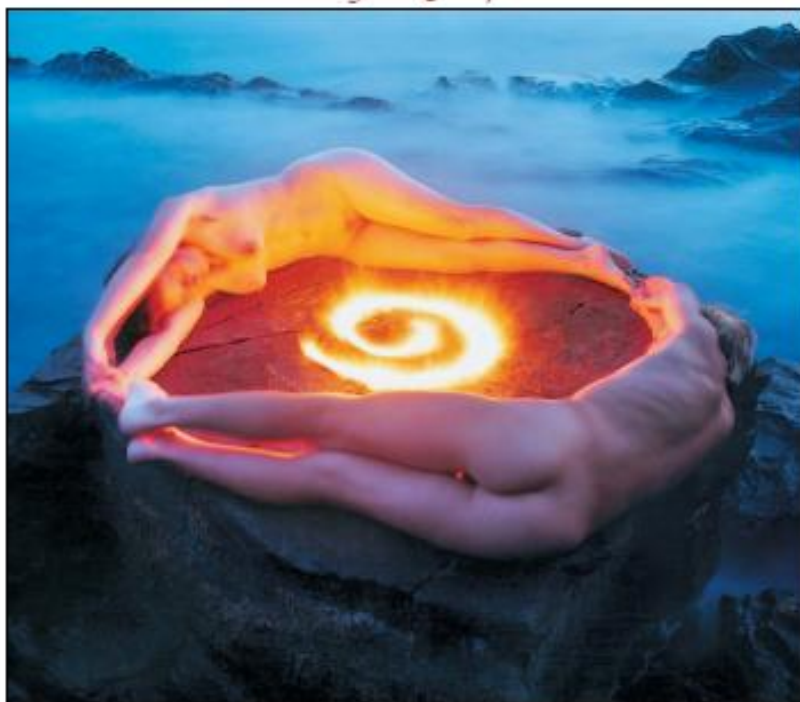
Zdroj: Dvě učebnice sexuální výchovy. Jedna vyhovuje, druhá s úchylem už ne.... [online]. *Česká pozice*. [cit. 29. 1. 2012]. Dostupné z WWW: <<http://m.ceskapozice.cz/domov/veda-vzdelavani/dve-ucbnice-sexualni-vychovy-jedna-vyhovuje-druha-s-uchylem-uz-ne>>.

LIDSKÁ SEXUALITA ANEB CO JE TO LÁSKA?

Láska hoří jasným plamenem.

© Jan Pohlbný, Ochtánský

Shrnutí

Oba partneři by měli přistupovat k sexuálnímu životu zodpovědně a měli by si naplánovat své rodičovství na dobu, kdy na ně budou skutečně připraveni. Předčasné, neuvážené zahájení pohlavního života bez použití antikoncepce může přinést partnerům neplánované otěhotnění partnerky a tím i řadu následných problémů: Uzavřít sňatek, anebo jít na potrat? Jak to říci rodičům?

Proto by mělo být rozhodnutí o tom, zda mít děti, krokem uvážlivým a plánovaným, abychom mohli vytvořit milující a zdravou rodinu.

Rodičovství je posláním a uměním, ke kterému potřebujeme nejen talent a dobré znalosti, ale měli bychom být i fyzicky a psychicky zralí.

Zdroj: Dvě učebnice sexuální výchovy. Jedna vyhovuje, druhá s úchylem už ne.... [online]. *Česká pozice*. [cit. 29. 1. 2012]. Dostupné z WWW: <<http://m.ceskapozice.cz/domov/veda-vzdelavani/dve-ucebnice-sexualni-vychovy-jedna-vyhovuje-druha-s-uchylem-uz-ne>>.